

EGYENLŐ EGYENLŐTLENSÉG

A 20. SZÁZAD KRITIKÁJA HAJNÓCZY PÉTER

ÁLLATMESÉIBEN ÉS GEORGE ORWELL ÁLLATFARMJÁBAN

ISPÁNOVITY KRISZTINA

1. BEVEZETŐ

Az antropológia tárgya az ember és állat, állat és ember közötti hasonlóság, eltérés felkutatása. Az állatokra tekinthetünk úgy is, mint az ember és a saját faj eredetének a metszete, hiszen egyszerre azonos és eltérő az emberi fajtól. Ez a kettősség megfigyelhető az állatokkal szembeni bánásmódban is már kezdetek óta. Egyszerre alávetett alantas helyzetben és imádás tárgyaként vannak jelen az ember életében; egyszerre tenyészeti célt szolgál ugyanakkor szentséget képvisel. Az első falfestmények is feltehetően állatokat ábrázoltak, de a tinta, mellyel festették őket, az állatok véréből származott. Ebből következtetve pedig nem egy földtől elrugaszkodott feltevés, hogy ezáltal az első metafora az állatokhoz köthető. Az állatokat felhasználva tudta az ember megfogalmazni érzéseit, ami az egyik legalapvetőbb motiváció volt arra, hogy közölje társaival a belső gondolatait.¹ Rousseau fenntartja azt az elképzelést az *Esszé a nyelvek eredetéről* (*Essai sur l'origine des langues*) című értekezésében, miszerint az emberi nyelv kiindulási

¹ John Berger, *Why look at animals*, (New York: Pantheon Books, 1980), 3-5.

fázisa a metafora. Az első megnyilatkozást trópusnak tekinti és állítja a figuratív beszéd elsőbbségét a tényleges jelentéssel szemben.² Már ha pedig az első metafora az állathoz köthető, akkor az állat ember viszonya is metaforizálódott ebben a különös dualista állatokhoz való odafordulásban.³ Ebből is jól látszik, hogy a metafora használata nem idegen az ember számára, sőt a kommunikáció szerves részét képezi és ebből kifolyólag állíthatjuk, hogy az állatoknak jelölő funkciójuk van már a kezdetek óta.

Ahogy már a kezdetleges emberi alkotásokon, a falfestményeken is állatok jelentek meg, így az állatszereplős történetekről is elmondható, hogy mindig jelen voltak az irodalom történetében. A humanisták célja a 15-16. században az ókori fabula műfajának a visszaállítása volt, ezért is nyúltak vissza az aiszóposzi történetekhez és kezdték meg ezeknek a meséknek az összegyűjtését, mivel elutasították a középkori korpuszt. Az első, nyomtatásban kiadott humanista fabula gyűjtemény 1472-ben jelent meg Lorenzo Valla poszthumuszaként. Általánosságban elmondható az első kötetekről, hogy ezek görög fordításokat tartalmaztak, majd Bonus Accursius adott ki először kétnyelvű (görög-latin) változatot is.⁴

Legkorábban ismert tanmese szerzők egyike Aiszóposz és Phaedrus, akik a fabuláikról váltak híressé és általuk maradt fenn a nevük a mai napig. Aiszóposz a meseirodalom jeles alakja, a fabulák meghonosítója és tovább vivője. Fennmaradt fabulái közé tartoznak többek között *Az hollóról és rókaról*, *Az farkasokról és bárányokról*, *Az hangyáról és picsekről* című mesék.⁵ Phaedrus legismertebb állatmeséjeként megemlíthető *A farkas és a bárány* vagy *A róka és a gólya*. A szerző meséiben reflektál a saját korát övező eseményekre, ami kifejezetten érdekes párhuzam az általam vizsgált 20. századi fabulák között.⁶

A 20. századtól az állatmese lényegesen elveszíti megszokott tanító, nevelő szerepét. A 19. században megkezdődő változás, a 20. századra bontakozik ki, amikor is már ezeknek a történeteknek nem áll szándékában új információt közölni, helyette inkább

² Jean-Jacques Rousseau, *Essay on the Origin of Languages and Writings Related to Music*. ford. és szerk. John T. Scott (Hanover: Dartmouth College Press, 2000), 294.

³ Berger, *Why look at animals*, 253.

⁴ Utasi Csilla. „Az aesopusi műfaj humanista értelmezése.” *Hungarológiai közlemények* XLI, 4. szám (2010): 49-51.

⁵ Pesti Gábor, *Esopus fabulái, melyeket mastan újonnan magyar nyelvre fordított Pesti Gábor*, (Bécs, 1536). Újra nyomtatva, (Budapest: Magyar Hírmondó, 1980 [1981]). 7-11. <https://mek.oszk.hu/00600/00660/00660.pdf> (utoljára aktív: 2024.03.09. 16:40).

⁶ Csató József, „A latin tanmese.” *Holnap Magazin*, Július, 2020. <https://holnapmagazin.hu/proza/bekuldott-prozak/53630/>.

előtérbe kerül az olvasó megerősítése, a sorok közötti olvasás és a burkolt beszéd.⁷ A dolgozatomban is olyan műveket szeretnék bemutatni két szerzőtől, akiknek műveiben fellelhetőek ezek a jegyek. George Orwell *Állatfarmját* és Hajnóczy Péter állatmeséit: *A tücsök és a hangya*, *A sün és a harkály*, *Munkaterápia* nevezetű állatmeséket fogom vizsgálni. Meglátásom szerint mindkét szerzőnél megjelenik az erős társadalomkritika, valamint a kor politikai beágyazódása, és ebből a szempontból fogom megközelíteni az elemzett műveket.

A művek kiválasztása során befolyásolt a már-már toposzá váló tücsök és hangya történet. A számos változatban fennmaradt, az évtizedek során többször fel- és átdolgozott mese jelentős ihlető forrásként szolgált egyes korok szerzőinek. Így az időről-időre megjelenő fabula, kezdve Aiszóposszal, át La Fontaine-n egészen Hajnóczy Péterig, jól mutatja, hogyan változott meg az állatmesék szerepe, formai vagy éppen tartalmi jegyeik. A legjelentősebb változás, mint ahogyan már említettem is, a 20. századra csúcsosodott ki, így vált számomra egyértelművé, hogy a dolgozatom alapja Hajnóczy műve(i) legyenek, figyelmemet pedig a 2020-ban kiadott, a pedagógiai tevékenységet meghatározó dokumentumban, a kerettantervben is megjelenő *A Hangya és a Tücsök* keltette fel. Ebből adódóan viszont elkerülhetetlen, hogy ne tegyünk említést a 20. századi világirodalmi szerzőről, George Orwell-ről, aki a totalitarizmus eszméinek elfogadhatatlanságát fogalmazza meg a regényeiben, és írásaival figyelmezteti, valamint óva int a korabeli befogadót sztálinista szocializmus megőrzése ellen.⁸ Mind a két szerző szemtanúja és elszenvedője volt a szocialista elnyomásnak, ami megbélyegezte az írásművüket.

Hipotézisem tehát az, hogy a 20. századra az állatmesék funkciója megváltozott és a nevelő-tanító szándékot (mint a morális értékek helyén való megítélése) felváltotta a saját koruk szatirikus ábrázolása, elmaszkírozva mesei körítéssel, állati karakterekbe bújtatott emberekkel. A művekben megjelenő karakterek hibrid lényekként vannak ábrázolva és elmosódnak a határok az ember-állat között. Így könnyen találkozhatunk ruhát viselő („a tücsök viszont láthatóan didergett vékony és béleletlen vászondzsekijében”),⁹ beszélő állatokkal, akik kialakítják saját társadalmukat és ember módjára sajátos törvé-

⁷ Horváth Györgyi, „Hajnóczy Péter állatmeséi.” *Tiszatáj* 63, évf., 9. szám (2009): 42-47.

⁸ Samantha Senn, „All Propaganda Is Dangerous, but Some Are More Dangerous than Others: George Orwell and the Use of Literature as Propaganda.” *Journal of Strategic Security*. 8. évf., 3. szám (2015): 149-161.

⁹ Hajnóczy Péter, *A fűtő ° M ° A halál kilovagolt Perzsiából ° Jézus menyasszonya, ° Hátrahagyott írások*. (Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1982), 26.

nyek szerint élnek („a Hétparancsolatot most fel fogják írni a falra, ezek változtathatatlan törvények lesznek, és az Állatfarm valamennyi állatának mindörökké ezek szerint kell élnie”).¹⁰

A dolgozatnak öt alappillére van, ahogy a szerkezeti tagoltságból is látszik. Részletelesen bemutatom majd a fabulák változását időről-időre, hogy szemléltetni tudjam, miért olyan kiemelkedő a 20. századra kialakult formája. Ezután az általam választott két szerző műveit fogom megvizsgálni társadalomkritikai szempontból külön-külön, mivel a dolgozatnak ez a központi témája, így érdekesnek tartom egymástól elszeparáltan elemezni őket. A fabulák sajátosságai és kritikai szerepük összefonódása végett, pedig kijelenthetem, hogy a karakterek hibrid lények, az ember és állat határán helyezkednek el. Ezt bizonyítva pedig az állatmesékben megjelenő nyelvhasználatot és az állatok ruházódását hozom fel példának. Ennek a megfigyelési szempontnak két fejezetet szentelek, ami során a műveket már szinkronban fogom, egymás mellett vizsgálni.

2. ELMÉLETI FOGALMAK

2.1. A fabula általános fogalma és műfaji jellemzői

A dolgozatom egyik központi témája az állatmese, de ahhoz, hogy megközelítsük ezt a műfajt, fontos magát a mese fogalmát szemléltetni. Az irodalomban a legkedveltebb és legelterjedtebb műfaj a mese, amit *A magyar nyelv értelmező szótára* a következőképpen definiál: „A nép ajkán élő, szájról szájra járó, csodás, hihetetlen elemekkel teleszőtt, rendszerint prózai, ritkán verses, költött elbeszélés”,¹¹ tehát orális eredete megelőzi az írásos kultúra kialakulását. Nem tudunk kiindulási pontot kapcsolni a mesékhez, mivel a folklór örökség részéhez tartozik és kezdetekben szájhagyomány útján terjedtek ezek a történetek, így nehéz egy standard, eredeti műfaji jellemzőt meghatározni, így nem is tudunk szerzőt, de még címet sem kapcsolni ehhez a műfajhoz. Írásos feljegyzések nélkül ezek a mesék számos változatban maradtak fenn, így kultúrákként különbözhetnek.¹²

¹⁰ George Orwell, *Állatfarm* – magyar-angol kétnyelvű. (Budapest: Európa Könyvkiadó, 2021), 26.

¹¹ Bárci G. és Országh L., „Mese.” in *A Magyar Nyelv Értelmező Szótára* I-VII kötet. (Akadémiai Kiadó, 2016). <https://ertelmezo.oszk.hu/kereses.php?kereses=mese>.

¹² Steven Swann Jones, *The Fairy Tale: The magic mirror of imagination*, (New York: Twayne Publisher, 1995), 1-2. <https://archive.org/details/fairytalemagicmi00jone/page/n13/mode/1up?view=theater>.

Az állatmese műfaja mélyen az antikvitásban gyökerezik, és Aiszóposz nevéhez köthető, akit az állatmesék narrátoraként szoktak emlegetni. Kezdetben a fabulát nem tekintették irodalmi alkotásnak (ahogy a meséket sem), inkább csupán csak egy szónoki eszköznek. A szónokok mondanivalójukat egy-egy mese, fabula elmondásával közvetítették és magyarázták a hallgatóság számára, és érveiket ezeken keresztül szemléltették. Később ezek a történetek túllépték a kezdetleges exemplum szerepkörüket és mesegyűjtemények formájában jelentek meg, ezzel erősítve irodalmi jellegüket, pozíciójukat. Ezeknek a meséknek a szerzőjük (például: Phaedrus, Babrios, Avianus) már ismert.¹³

Theón fiktív, metaforikus narratívának nevezi a fabulákat,¹⁴ és tőle származik a legösszetettebb antik műfaji megfogalmazás, miszerint a fabulák 1) az orális kultúra része, ezért egyszerűség, természetesség és érthetőség jellemzi, 2) nyelvi szerkezetük minimalizálva van, 3) mindig kontextusba ágyazottak, 4) kidolgozottak, illetve karakterekkel, földrajzi megnevezésekkel bővíthetőek, 5) ugyanakkor tartalmuk szabadon redukálható, 6) emellett erkölcsi mondanivalójuk van, 7) és a fabulákat megelőzi (vagy követi) egy rövid összegzés magáról a történetről és ebből kiindulva épül fel a történet, 8) kitalált fikciók, melyek hasznos információkat közölnek a hallgató számára, 9) és az előző állítás ellentéte, mert van olyan eleme, ami igazzá formálja a történetet.¹⁵

Az antik műfaji megközelítés viszont nem sokban tér el a mai értelemben vett állatmeséktől, és sokban összefügg az antik görög, latin moralizáló fabulákkal.¹⁶ Az állatmesék (mai) általános értelemben vett egyik legjellegzetesebb tulajdonságai közé tartozik, hogy a bennük szereplő állatok

az emberrel egyenrangú módon gondolkodnak, beszélnek, és cselekszenek, anélkül, hogy ezáltal akár a mese ember-szereplőiben, akár elmondójában vagy hallgatóiban a csoda érzetét keltenék: azt a benyomást, hogy ők most hosszabb-rövidebb időre valamely természetfeletti jelenség tanúi¹⁷

¹³ Vámos Hanna, *Az aesopusi állatmesék romulusi szöveghagyományának szerkezete*. PhD. diss., Szegedi Tudományegyetem, 2013. 4-6. <https://core.ac.uk/download/pdf/33467527.pdf>.

¹⁴ Niklas Holzberg, „Review of Fables, by J. G. M. van Dijk.” *The Classical Review* 48. évf., 2. szám (1998): 337–38.

¹⁵ Gert-Jan Van Dijk, *Ainoi, logoi, mythoi: Fables in Archaic, Classical, and Hellenistic Greek Literature, with a study of the theory and terminology of the genre*. (Leiden: Brill, 1997), 49-51.

¹⁶ Kovács Ágnes, *Magyar Állatmesék Típusmutatója*, (Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum, 1958), 1.

¹⁷ Uo.

Ezeknek az állatoknak a fajhoz kötött jelensége tipizált szerepekre, jellemekre korlátozódik, mint a szorgalmas hangya vagy a ravasz róka.¹⁸ Továbbá megmaradt ezeknek a meséknek a példázati jellege, hiszen az állatok alakította karakterek olyan jeleneteket elevenítenek meg, melyek középpontjában egy bizonyos „életbölcsség, erkölcsi igazság, [vagy] társadalmi fonákság” áll.¹⁹

Összességében tehát elmondható, hogy a fabula olyan rövid elbeszélés, amely célja a tanítás, és funkciójában a példázathoz közelít. Előadásmódját tekintve ezeket a műveket egyszerűség és tömörség jellemzi, zárlatuk egy frappáns csattanóba torkollik, amelynek a tanulságértelme egyértelmű az olvasó számára. Valamint az állatok ugyanúgy beszélnek, cselekednek, gondolkodnak, mint az ember.²⁰ Az állatmesének ezt a megjelenési formáját aiszóposzi mesének, más szóval tanítómesének nevezhetjük.²¹

2.2. Állatszimbólumok: sztereotip állatok és jelentésük

Ahogy az előbb is kitértem arra, az ember a kezdetektől fogva szoros összeköttetésben áll az állatvilággal, ezért gyakran összefonódik a valóság és az azt értelmező képzelet.²² Ebben a fejezetben pedig be fogom mutatni az általam vizsgált művekben szereplő állatok szimbolikus jelentését, hiszen tudjuk, hogy ezek a szereplők inkább jellemeket testesítenek meg sztereotipikusan.

Az első ilyen állat a hangya, melyhez asszociatívan társítjuk a szorgalmat, szervezettséget, a munkát és a fáradozást, bár egyes olvasatokban a rossz előjel jelképe is lehet.²³ A dolgozat szempontjából viszont az első megközelítés lesz a jelentős, hiszen *A hangya és a tücsök* című fabulában, a hangya pontosan ezt a morált eleveníti meg és képviseli a munkás középosztályt. Ennek az ellentettje (mese szintjén is) a tücsök, aki a semmittevés, szellemi lét, zene, világi kihívások megtestesítője mellette a könnyelműség és a nyár szimbóluma.²⁴ Ugyanígy fog megjelenni az előbb említett mesében a Franciaországban koncertező tücsök, aki zenél, azaz szellemi munkából él egyszer pazarló, egyszer nélkülöző életet. Hajnóczy meséiben kétszer is használja a sün karakterét, akihez eredetileg

¹⁸ Horváth, *Hajnóczy Péter állatmeséi*, 43.

¹⁹ Kovács, *Magyar Állatmesék Típusmutatója*, 2.

²⁰ Horváth, *Hajnóczy Péter állatmeséi*, 44.

²¹ Uo., 2.

²² Vigh Éva, *Állatszimbólumtár*, (Budapest: Balassi Kiadó, 2016), 2.

²³ Uo., 125-126.

²⁴ Uo., 353-356.

az elmésség, alkalmazkodás, rágalmazás vagy az ördög szimbólumokat sorolják.²⁵ Érdekes, hogy Hajnóczy kicsit eltér ettől az eredeti jelentéstől és a sünt egy külön embertípusnak mutatja be mindkét meséjében: *Munkaterápiában*, *A sün és a harkályban*. Hiszen róla nem derül ki sok minden, ezért is marad ez a karakter olyan titokzatos, bár az alkalmazkodás, vagy a helyzetbe való beletörődés akár ráhúzható erre a szereplőre, így szimbolikus szinten megfelel eredeti jelentésének. A harkály szerepeltetése a mesében viszont meglep, ennek az állatnak az alkalmazása nem megszokott az állatmesékben, így nem is kifejezetten tartom sztereotip szereplőnek, bár természetesen ehhez az élőlényhez is tudunk mögöttes jelentést társítani: jó madár, Sátán, elmés tudós vagy a kísértés jelentésében használatos ez az állat.²⁶ Ezek a jelentéstartalmak viszont nem egyeztethe-
tőek a mesei karakterével.

Orwell *Állatfarm*jához kötődve három állatot emelnék ki a sok közül: a disznót, a birkát és a lovat. Szerintem ez a három faj karakterisztikája és szimbolikus jelentése a leg-
erőteljesebb a műben. A disznó a tisztátalanság, szenny, bűn, visszataszító ember, a he-
nyélés és a káosz megtestesítője.²⁷ Nem is véletlen, hogy a kisregényben megjelenő, a
hatalmat a saját kényük szerint alakító karakterek ezt az alakot kapták. A regényben a
legkönnyebben manipulálható karakterek a birkák. A birka állatszimbóluma feloldva pe-
dig nagyon jól illeszkedik a történethez, hiszen jelentése első sorban: az ostobaság, a
gyámoltalanság és a hiszékenység, de emellett szerepelhet a türelem és ártatlanság je-
lentésében is (például: ártatlan, mint a ma született bárány szóláshasonlatban).²⁸ Az
utolsó állatszimbólum, amire kitérnék a ló, minek jelentése a következő: hűség, intelli-
gencia, bátorság, önfeláldozás, önfegyelem, okosság, önteltség.²⁹ Ha az utolsó két jelen-
tés nem is érvényesül Bandi, Rózsi és Mollie esetében, a többi erőteljes megtestesítője
viszont egyértelműen Bandi, aki a farm legszorgalmasabb lakója és már szállóigévé szí-
lárdult jelmondata is ezt tükrözi: „Majd még keményebben dolgozom!”³⁰

A művekben megjelenő állatok szimbólum elemzését természetesen érdemes lenne
tovább szemeztetni, de a dolgozat korlátai miatt, inkább a legfontosabbakat emeltem
ki.

²⁵ Uo., 315-318.

²⁶ Uo., 127.

²⁷ Uo., 73.

²⁸ Uo., 36.

²⁹ Uo. 203.

³⁰ Orwell, *Állatfarm*, 72.

2.3. *Fabula a 20. században*

A 20. században az állatmesék túllépnek a mese kontextusán: mivel nem csak műfaji oldalról kell őket megközelíteni, hanem funkciójukban is megújulnak, így egy politikai-társadalmi értelmezést is szem előtt kell tartani. Az eredeti retorikai szerepet betöltő mesék nem csak ideológiai eszmék és a hallgatóság befolyásolására irányul, hanem az olvasók ráébresztése az aktuális problémák felismerésére is kísérletet tesznek. Ezek az állatmesék mentálistörténeteket (például: öngyilkossági kísérlet, reménytelen emberi sorsok, a hatalommal szembeni tehetetlenség), társadalmi és politikai problémákat fejtenek ki (például: kisebbségek helyzete, (diktatórikus) elnyomás, társadalmi különbségek), így az elemzés szempontjából fontos lesz megvizsgálni a két szerző művének az akkori társadalmi modellen belüli értékét és funkcióját.³¹ Így innentől kezdve mind Hajnóczy állatmeséire, mind Orwell *Állatfarm*jára mint átpolitizálódott állatmesékre tekintek.

Horváth³² szintén tartja azt a megközelítést, hogy ezeket a mesék nem narratológiai szempontból és nem is mesei kontextusból vizsgálándók, helyette politikai állatmese-ként, valamint rövidtörténetként hivatkozik a 20. századi fabulákra.

Műfaji oldalról megközelítve az általam vizsgált műveket: ugyanúgy jellemzi őket a tömörség, tehát a szövegek nem terjengősek, inkább lényegretörőek. Jellemzi őket a redukció, azaz mind a szereplők, a cselekményszál, az idő és a helyszín redukált,³³ és ez a rövidtörténetekre jellemző jelentéssűrűsödés fog lehetőséget teremteni arra, hogy az olvasó a művet ne csupán állatmeseként olvassa, hanem inkább egy kódolt, félig elken-dőzt valóság szeleteként.³⁴

Az általam elemzett művek görbe tükröt tartanak a 20. század társadalmi és politikai rendszerének, így érdemes őket szatíraként is megközelíteni. Egyértelműen azonosítható a szocializmus-kommunizmus kritikája a művekben, és ezáltal megteremtődik egy titkos összekacsintás a szerző és az olvasó között. Ez visszavezethető a tömör szerkezetre, tartalomra, amit csak az adott kor embere tudott nehézségek nélkül értelmezni

³¹ Horváth, *Hajnóczy Péter állatmeséi*, 44.

³² Uo. 43.

³³ Thomka Beáta, „A pillanat formái: A rövidtörténet szerkezete és műfaja.” *Újvidék: Forum*, (1985): 11-20.

³⁴ Horváth, *Hajnóczy Péter állatmeséi*, 43-44.

és dekódolni, más korok emberének már a művek megértéséhez utána kell olvasni, hiszen eszköztárában már nincsenek meg a régi rendszer szimbólumai, utalásrendszerei. A fabulák a „másként beszélés” eszközévé válnak és az olvasó közönség is eleve úgy olvas, hogy a direkten nem kinyilvánítható tartalmakat belevetíti a sorok mögé. Ez megteremt egy ki nem mondott konszenzust szerző és befogadó között. A sorok közötti olvasás folyamata egy mélyebb interpretációt kölcsönöz a műveknek, és ezek az áthallások teszik lehetővé, hogy az eredeti folklóri állatmese funkciója megváltozzon, hiszen már nem az a céljuk, hogy új ismeretet közöljenek az olvasóval, hanem hogy helyeslően támogassa az olvasót az adott rendszer eszméitől eltérő ideológiáiban.³⁵

2.4. A hibriditás mint az allegória terméke

A körülöttünk lévő világ és a valóság mimikrije fontos alappillére a meséknek. Emellett szórakoztatnak, ismereteket közölnek, utat mutatnak az élethez és olykor (ön)reflexivitásra készítetnek.³⁶ Mind a két szerző megfelel ezeknek a kitételeknek.

A 20. század állatmeséi mentálistörténeti, társadalmi és politikai jelentést hordoznak magukkal, ami Hajnóczy három meséjében is dominál, hiszen arra használja az állatokat, hogy azok leképezzék a 20. századi magyar társadalmat, és rajtuk keresztül tegyen reflektív, metafiktív utalásokat a kor valóságára. Így ezeknek a meséknek megítélése egy komplex társadalmi modellen keresztül közelíthető meg.³⁷

Hajnóczy Péter (1942-1981) politikai és irodalmi szemszögből nézve is olyan korban élt, amiről érdemes említést tenni. A hetvenes években megkezdődött egyfajta irodalmi átalakulás, úgy nevezett paradigmaváltás, ami a próza megújulásában csúcspontot ért el. Jellemző vonássá válik a prózai alkotásokban a töredékesség, szaggatottság és az intertextusok szerepeltetése,³⁸ ez utóbbi már megjelenik az általam is elemzett mesékben.

Emellett meghatározó volt a szerzőnél maga a kor, amiben élt és alkotott: a Kádár-korszak. Ezt a korszakot az elviselhető, de mégis alacsonynak mondható életszínvonal

³⁵ Uo., 44-45.

³⁶ János Emília, „Hajnóczy Péter: A hangya és a tücsök” *Tempevolgy*. <https://tempevolgy.hu/online/kutato-szoba/janos-emilia-hajnoczy-peter-a-hangya-es-a-tucsok>.

³⁷ Horváth, *Hajnóczy Péter állatmeséi*, 44.

³⁸ Kabai Csaba. „A siker: bűn” A Hajnóczy-recepció néhány kérdése.” *Új Forrás* 37. évf., 1. szám (2007). <https://epa.oszk.hu/00000/00016/00121/070124.html>.

jellemezte. A „fridzsiderszocializmus” képét színesítette, hogy a háztartásokban általánossá vált a hűtőszekrény, a mosógép, majd a televízió; a szakszervezeti üdülők által százezrek mehettek belföldön nyaralni, bár az érme másik oldalán mégiscsak ott voltak az osztályharcok, az aczéli-kultúrpolitika a 3T rendszerével (Túrt, Tiltott, Támogatott), az öngyilkosság és az alkoholizmus arányának a megduplázódása.³⁹ Ez az állapot gunyorosan tükröződik vissza Hajnóczy meséiben, és ezek az írások, ezért is tudják jól visszaadni az akkori kor hétköznapiságát.

Hajnóczy Péter állatmeséi erős szatirikus elemeket tartalmaznak, amelyek humorral és ironikus megközelítéssel ábrázolják az emberi társadalom viszonyait, hatalmi struktúráit és korlátait. Ezt a valósághű ábrázolást Balassa⁴⁰ is kiemelte kritikájában: „nem egyszerűen dokumentarista, hanem mélyvízbe merülő valóságlátó akar lenni; meglep, hogy meg meri ismerni egy társadalom hétköznapijainak beragadt srófjait, csavarjait...”⁴¹ A mesékben gyakran megtalálhatóak erkölcsi, etikai vagy filozófiai tanulságok, de nem ezek szervezik a történetet, helyettük kiemelkedő inkább az, hogy az állatok cselekedetei és sorsuk rámutatnak az emberi értékekre, az erkölcsi döntésekre és az emberek közötti kapcsolatokra.

A következőkben röviden be szeretném mutatni a három mesét. *A Hangya és a Tücsök* egy La Fontaine parafrázis és a megszokott történettel ellentétben, már a címben is felcserélődik a két szereplő megnevezése, ami előre utal a történet végkicsengésére, ami során a tücsök kerekedik a hangya fölé. A mese két főszereplője, a hangya és a tücsök, találkozik az erdőszélen, a hangya télikabátban van, míg a tücsök vékonyan öltözött. A hangya elárulja, hogy jövőre nagyobb lakást terveznek venni, ezzel szemben pedig a tücsök megvallja, hogy Párizsba utazik, azért, hogy hangversenyeken hegedüljön. A csattanóban viszont elmarad a morális tanító szándék, helyette a hangya sértő és trágár üzenetével zárul: „Arra kérném – mondta a hangya –, hogy Párizsban keresse fel La Fontaine urat, és mondja meg neki, hogy nyalja ki a seggem”.⁴² Ezt a mesét úgy értelmezném, mint egy szatirikus társadalomábrázolást, amely fókuszában az emberek közötti társadalmi különbségek és irigység domborodik ki. Az legfőbb ellentét a munkához való viszony: a kétkezi munka szembeállítás az eszmei kulturális alkotói munkával, ami akaratlanul is megidézi az olvasóban az aczéli-kultúrpolitika hozzáállását.

³⁹ Rainer M. János, *A Kádár-korszak 1956-1989 (Magyarország története 22.)* (Budapest: Kossuth Kiadó, 2010), 30-31.

⁴⁰ Balassa Péter, *Átkelés II. Lélekkertészet*, (Budapest: Balassa Kiadó, 2009), 185-186.

⁴¹ Uo. 158.

⁴² Hajnóczy, *A fűtő*, 119.

A *Munkaterápia* című történetben a csavargó sün kerül a központba, aki az erdő lákóival ellentétben munkakerülő, ezért az állatok nem tekintenek rá jó szemmel. Az erdő állati minden energiájukat a munkába fektetik, és igyekeznek valamire jutni az életben. A közveszélyes munkakerülőnek nyilvánított sünt gyógyterápiára javasolják, ahol gyógyulása nem garantált, de legalább nem veszélyezteti a társadalom többi tagját a ragályos közönyével és lustaságával. Ebben a mesében szintén egy ironikus képet kapunk a társadalomról, amiben az egymást ellenőrző és felügyelő állatok zárt rendszerét mutatja be. A különbséget nem toleráló közösség elvárásainak nem megfelelően viselkedő egyének elkerülhetetlenül kivetődnek a társadalomból az igazságszolgáltatás sajátos módszerein keresztül.

A *sün és a harkály* bemutatja a sün kettős megítélését. Az erdő állatai, akik a táplálékláncban a sün alatt állnak félik, és kitüntetés szánnak a „félelmetes” sünnnek, míg a felette állók megvetik őt. A történet ott csúcsosodik ki, amikor a sün kijelenti, hogy kettőször kettő az négy. Az állatok között nagy port kavart a kijelentése, de legfőképpen a harkály nem bírja elviselni a sün valós ténymegállapításait, egészen belebolondul. A mese kendőzetlenül mutatja be a társadalmi rétegek között feszültséget, a közösség stigmatizáló és egyben kiközösítő erejét, mindezt az egyéni sorsok javára.

George Orwell (1903-1950), eredeti nevén Eric Blair, a 20. századi angol irodalom legkiemelkedőbb alakja.⁴³ Két kiemelkedő regényét: az 1945-ben megírt *Állatfarmot* és az 1948-ban megjelenő *1984*-et szintén kötelező olvasmánnyá tette a magyar közoktatás a középiskolások számára.⁴⁴ Orwell rövid élete során nem csak hatalmas mennyiségű alkotást hagyott maga után, hanem célkitűzése volt kiművelni egy tájékozottabb olvasói réteget.⁴⁵

Az *Állatfarm* egy allegorikus regény, amely az állatok forradalmát, és az azt követő hatalomátvételt mutatja be lépésről lépésre. A Major Farm nevű gazdaságban Mr. Jones kizsákmányolja az állatait, és rosszul bánik velük. Az állatok fellázadnak gazdájuk ellen és létrehoznak egy új államot, amelynek „Állatfarm” lesz a neve. Kezdetben az állatok a közös jólétért és a saját érdekeikért dolgoznak, és úgy tűnik, hogy a farm boldog és virágzó lesz, de idővel a gazdaság hatalma egyre inkább az elnyomók, a disznók kezébe kerül, akik a történet végére felülkerekednek társaikon és az emberrel azonossá válnak.

⁴³ Edward Cummings, „George Orwell.” *Historic UK: The History and Heritage Accomodation Guide*. <https://www.historic-uk.com/CultureUK/George-Orwell/>.

⁴⁴ Kerettanterv a gimnáziumok 9–12. évfolyamára. Letöltés dátuma: 2023.10.24., forrás: Oktatási Hivatal: https://www.oktatas.hu/kozneveles/kerettantervek/2020_nat.

⁴⁵ Cummings, „George Orwell”.

Orwell regényének az alcíme egyértelműsíti a mesei jelleget: *Tündérmese* (*A Fairy Story*). Az alcímnek irodalmi referencia értéke van, és ezzel megteremti az irodalmi alapokat: olvasói elvárásokat ébreszt a mese formai és elméleti sémáival kapcsolatban. Ezzel az aktussal elidegeníti az olvasót a regény komoly tárgyiasságától és gazdasági ténytársaságától, ezáltal egy olyan alternatív világot hoz létre és működtet, ahol bármi megtörténhet, hiszen az értelmezési kör ezzel kitágul és egy valóságon túli világ teremődik meg. Ez az aktus tekinthető a szerző védelemi pozíciójának: a mű politikai olvasata és értelmezése csak véletlen egybeesés.⁴⁶

Az allegória egy művön, szövegrészleten végig vitt metafora,⁴⁷ és ezért jól alkalmazható a burkolt beszéd egyik eszközeként, mivel metaforikus jellege miatt többlet jelentéssel bír, mint a leírt szavak szemantikai jelentése.⁴⁸ Az allegória retorikai értelemben kiterjedhet egy mű részére, de akár teljes egészére is, ekkor allegorikus művekről beszélünk. A szószerinti jelentés és a mögöttes jelentés szembesül egymással és egymás mellett maradnak fenn. Az allegória így kettős szöveget hoz létre, ami során az explicit és az implicit jelentés is érvényesül, ugyanakkor összefügg valamilyen hasonlóság alapján.⁴⁹ Ezen a ponton pedig összekötném az allegória használatot egy korábbi gondolatmenetmel, miszerint a 20. századi fabulák a burkolt beszédre építkeztek, az akkori kor számára egyfajta titkos mondanivalót adtak át, és pont ezért nehezebben dekódolható a tényleges jelentésük azok számára, akik nem a célközönség szerves részéhez tartoznak.

Orwell regényének az alcíme is egy ilyen allegóriát hoz létre, amelyet a regény egészében működtet a szerző, így a műnek több értelmezési lehetősége is kibontható. Az allegória alkalmazása ugyanúgy Hajnóczynál is kulcsfontosságú, hiszen ez által teremődik meg a kódolt jelrendszer, amelyet a kor olvasója fog tud áttételesen olvasni. A továbbiakban az állatmesék szereplőit, magukat az állatokat fogom értelmezni, mint az allegória tárgya, hiszen ahogyan már az előbb utaltam rá Orwell és Hajnóczy esetében is, a történetek értelmezhetők mesei szinten, ahol bármi megtörténhet, de ez az értelmezés mellett tökéletesen kirajzolódik egy mögöttes jelentéstartalom, ami allegorikusan reflektál a művek saját korára. Ez a mögöttestartalom visszavezethető az állatszim-

⁴⁶ Huba Márk, „George Orwell: Állatfarm – strukturalista megközelítésben.” in *Szövegek között. Irodalomelméleti és történeti tanulmányok Szegedről*. 4. kötet. 2000, 43-77.

⁴⁷ Szabó Etelka, „Egy allegória alakváltozásai.” *Argumentum*, 3. szám (2007): 81-91.

⁴⁸ Paul Kirschner, „The Dual Purpose of ‘Animal Farm.’” *The Review of English Studies* 55. évf., 222. szám (2004): 759–86. <http://www.jstor.org/stable/3661599>.

⁴⁹ Szabó, „Egy allegória alakváltozásai”, 88-91.

bolika erőteljes használatára is, így kimondható, hogy a fabulák szereplői sztereotip jellemeket testesítenek meg (lásd.: Állatszimbólumok: sztereotip állatok és jelentésük fejezet).

Állat az, ami nem képes a beszédképzésre, gondolkozásra, érzelmkifejezésre, mint a nevetés, könny vagy gyász, nem képes a halál tapasztalásra, kultúra kialakítására, az öltözködésre, nem tud hazudni vagy tiszteletet kifejezni.⁵⁰ A fabulákban rendszerint előforduló állati karakterekre viszont a fentebb írt definíció nem érvényes, helyettük emberiesített állatok (*humanized animals*) jelennek meg, akik beszélni és gondolkodni képesek, valamint viselkedésükben is hasonlítanak az emberre⁵¹ (az állatok egymással beszélni képesek, olykor emberi hangokat is leképeznek, ruhát viselnek, két lábon járnak, sőt Orwell állatai eltemetik a harcban elesett bajtársukat). Ugyanakkor Locke meghatározásnak is eleget tesznek, miszerint az ember egy gondolkodó intelligens lény, ami képes reflektálni az őt körülvevő világra, és magát más térben és időben elképzelni [*a thinking intelligent being, that has reason and reflection, and can consider itself the same thinking thing, in different times and places.*]⁵² Magától értetődő példa, amikor a Hadnagy álmot lát és előre jelzi a változást, ami Anglia állataira vár, hiszen itt absztrakciókról van szó, képzetekről, amelyek előre vetítik az állatok jövőjét.

Ugyanakkor nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy ezek az állatok emberi tulajdonságaik mellett megőrzik állatias ösztöneiket, ezzel létrehozva egy hibrid entitást. Az állatok bár ember módjára viselkednek, eredeti életközegük, mint az erdő vagy az istálló megmarad autentikus élőhelynek. Vegyük példának azt, amikor Hajnóczy meséjében a róka annak ellenére, hogy csipkés fehérneműt vásárol, rókalyukban él, vagy Orwell állatai hiába alkotnak törvényeket és szállnak szembe az emberrel, ugyanúgy a karámban térnek nyugovóra (természetesen a disznókat kivéve ebben az esetben).

A hagyomány szerinti ember definíciója a *zoón logón ekhón* (*rational animal*), azaz olyan állat, amely racionálisan gondolkodik. Kant, Heidegger és Descartes mind úgy tekintett az állatokra, mint az embertől más, értelemről (*logos*) fosztott fajra. Ezzel szemben Derrida az ember – állat relációját nem bináris oppozícióként, és nem is egymás alá-

⁵⁰ Jacques Derrida, „The Animal that Therefore I Am (More to Follow).” in *Animal Philosophy*, szerk. Matthew Calarco és Peter Atterton, (London-New York: Continuum, 2008), 113-128.

⁵¹ Simona Micali, „What If They Could Speak? Humanized Animals in Science Fiction.” *Mediating Vulnerability: Comparative Approaches and Questions of Genre*. UCL Press, 2021, 19–37.

⁵² Beaudry idézi Lock-ot: John Locke, *An Essay Concerning Human Understanding*. (London, England, 1689). Printed by E. Holt for Thomas Basset. Beaudry, Jonas-Sébastien. "Are Animals Persons? Why Ask?" *Journal of Animal Ethics* 9. évf., 1. szám (2019): 6–26. <https://doi.org/10.5406/janimaethics.9.1.0006>.

főle rendeltjeiként képzele el, hanem egymás folytatásaként. Az *állat* önön értelmébe vett jelentése viszont nem kielégítően szolgál az állati fajok megkülönböztetésére és az egymástól való elkülönítésére, ezért Derrida megalkotta az *animot* (plur. *animaux*) kifejezést. Az *animot* fogalma magába foglalja az állatok multiplicitásra vonatkozó voltát és disztíngvált állati fajok létezését előfeltételezi. Szemben a hagyománnyal, ami egy címke (*állat*) alatt tekintett csimpánzra és féregre.⁵³ Ez a megközelítés azért is fontos számkra, mivel pont ugyanez történik az állatmesékben, ahol a karakterek nem tisztán ember vagy tisztán állat, hanem átmenet a két faj között. Ugyanakkor a Derrida által megalkotott neologizmus magába foglal egy másik fajta értelmezési hálót, hiszen az *animot*, több jelentést is hordoz egyszerre: egyrészt a hangzásban egyezik az előbb is említett, a francia *animaux*-val (állatok), ugyanakkor nem tükröz általános többséget, másrészt a *mot* (szó) szerepel benne, amely az állat és a nyelv kapcsolatát vonja be az új szóösszetétel jelentéstartományába. Derrida elemzései továbbá rámutatnak arra, hogy ebben az esetben nem egyszerűen arról van szó, hogy a szót „visszaadnánk” az állatoknak, hanem inkább egy olyan gondolkodásmódot hangsúlyoz,⁵⁴ amely „nem megfosztottságként gondolja el a szavakat és a névhiányt”.⁵⁵

A fabulák szereplőinek a hibrid jellege elmosza az ember és állat közötti határokat. Chen⁵⁶ is a nyelvet hozza fel, mint izoláló tényezőt, ami elkülöníti az embert (*human*) a nem-embertől (*non-human*), analógiásan az élő az élettelenről. Az antropocentrikus nézet szerint az előbbi fogalmak pedig nem bináris opozícióban állnak, hanem inkább egymás alá-felé rendeltjei. A hierarchia csúcsán helyezkedik el az ember, mint a legtöbb „elevenességgel”, mobilitással, tudattal rendelkező (*the most animate*), alattuk helyezkednek el az állatok, majd az élettelen tárgyak.

Az állatmesékben viszont, ahogy már az előbb említettem emberként viselkedő állatokat találunk. Ezek az állatok egymás között, vagy éppen az emberrel tudnak kommunikálni, közös közvetítő nyelvet használni (lásd: *Állatfarmban* a disznók az emberrel egyezkednek). Ha pedig az állat egy nála magasabb szintű élőlényel keveredik, vagy

⁵³ Derrida, „The Animal that Therefore I Am (More to Follow)”, x.

⁵⁴ Szűcs Kinga. *Növényi etika és teológia*, Phd.diss., Evangélikus Hittudományi Egyetem, 2021. 51-52. http://realphd.mtak.hu/926/3/SzucsKinga_Novenyietikaesteologia_disszertacio.pdf.

⁵⁵ Orbán Jolán, „Filozófiai önéletrajzok – Derrida, Nietzsche, Szókratész.” *Világosság*, 1. szám (2007): 72.

⁵⁶ Mel Y. Chen, *Animacies: Biopolitics, Racial Mattering, and Queer Affect*, (Duke University Press, 2012), 7-12.

párhuzamba állítódik, akkor deszubjektivizálásról/dezobjektivizálásról (*desubjectification/deobjectification*) beszélhetünk. Ekkor a tárgy vagy állat elveszíti objektív, tárgyias jellegét vagy azt, hogy egy személy vagy dolog ne legyen csupán tárgyként kezelve. Ezt a kifejezést le lehetne fordítani még például „tárgytalanodás” vagy „objektifikáció elvesztése” formájában is, és talán ez a fordítás jobban visszaadja a valódi jelentést. A hibriditás során a hierarchia alján szereplők képesek fentebb lépni.⁵⁷ Az érme másik oldalát vizsgálva pedig rámutat Chen arra, hogy ha a tiszta emberi mivolt (*humaness*) egy állatias külsővel társul, akkor az az emberi lény szintet süllyed. Ilyenkor dehumanizációs (*dehumanization*) folyamat megy végbe.

Minden esetre kimondható, hogy ezek az alakok az antropomorfizáció termékei, ami értelmezhető egy kognitív és képzeletbeli mechanizmusként, amely egy szűrőként működik mind a nememberi lények és entitások észlelésében, mind a velük kapcsolatos spekulációinkban.⁵⁸ Az antropomorf felfogás visszavezethető a primitív emberi nézetekre, miszerint az őt körülvevő világ emberszerű, és környezetébe a saját alakját vetíti bele, majd ezzel magyarázza az általa megmagyarázhatatlan összefüggéseket.⁵⁹ Pont így működik a gyermek gondolkodásának a kialakulási mechanizmusában is az egyik világképfelfogás. Piaget a gyermekek által érzékelt világ világjelenségeket nagyobb fejlődési szakaszokra bontja, melyeknek a megnevezése a következő: mágikus gondolkodás, egocentrikus gondolkodás, animista gondolkodás, finális gondolkodás. A dolgozatra tekintettel pedig az animista felfogás lesz az érdekes, hiszen eszerint az elgondolás szerint a gyermek gondolkodásában minden élővé válik, beleértve a tárgyakat is, amelyeknek saját vágyai és érzelmei vannak. A gyermek artifizális gondolkodása szerint a természet is az ember hozta létre, alakította és általa működtetett.⁶⁰

Antropomorfizációról beszélhetünk akkor, ha egy állat, tárgy vagy istenség emberi tulajdonságokkal vagy karakterisztikával rendelkezik, ennek viszont két módja lehet. Az első a humán fizikai megjelenés (arc, kéz) párosítása egy nem emberi lénnel, még a második során olyan mentális kapacitás birtokában vannak ezek a lények, mint az ember. Az antropomorfizmus tovább lép az egyszerű animitás (*animism*) jelenségén, ami

⁵⁷ Chen, *Animacies: Biopolitics, Racial Mattering, and Queer Affect*, 9-12.

⁵⁸ Micali, „What If They Could Speak? Humanized Animals in Science Fiction”, 19.

⁵⁹ Farkas Ferenc, „Jászákóhalma élő állatneveinek néhány antropomorf vonása.” in *Névtudomány és művelődéstörténet*, szerkesztette Balogh Lajos és Ördög Ferenc, (Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság, 1989), 377-379.

⁶⁰ Regionális Pedagógiai Szolgáltató és Kutató Központ továbbfejlesztése, térségi pedagógiai központ kialakítása a Nyugat-Dunántúlon. Gyermeki világkép a gyermekkultúra tükrében. (Budapest: Expanzió Humán Tanácsadó, 2013), 26-27.

során életet kölcsönzünk egy nem élőnek, és így arra a következtetésre juthatunk, hogy az antropomorfizmus lényege olyan emberi képességet tulajdonítani egy nem-emberi ágensnek, amit kifejezetten egy megkülönböztető tényezőnek tartanak, ami elválasztja az embert a nem-emberi alakoktól.⁶¹

2.5. A disznók emberré válása George Orwell Állatfarmjában

„Az állatok a disznókról az Emberekre, az Emberekről a disznókra, aztán a disznókról megint az Emberekre néztek, és már nem tudták megmondani melyik az Ember, és melyik a disznó”.⁶² Ezzel a mondattal záródik a kisregény, és foglalja össze a kötetben szereplő 10 fejezetet. Az értelmiséggé majd zsarnok vezetőkké feltörő disznók a történet során szépen lassan olyanná válnak, mint az emberek, és a regény végére már a farm állatai sem tudnak különbséget tenni közöttük és az Ember között. A disznók, ahogyan a többi állat antropomorfizáltak, vagyis emberi jellemzőkkel és tulajdonságokkal rendelkeznek és ugyanúgy minden állat többé-kevésbé képessé válik gondolkodásra, kommunikációra és szervezett társadalmi viselkedésre, azonban az elnyomott állatok mindvégig állatok maradnak, nem válnak emberi lényekké szemben a disznókkal, akik a történet végére teljesen hasonulnak, azaz hasonlóvá válnak az emberhez. A hatalom megragadásával és a Hétparancsolat folyamatos módosításával egyre több és több kiváltságot élveznek, és a többi állat tudatlanságát kihasználva felülkerekednek rajtuk, végül kizsákmányolják őket, csak úgy, mint a gazdájuk tette. A következő bekezdésben lépésről lépésre fogom elemezni ezt a transzformációt, és bemutatom, hogyan jut el a történet a „minden állat egyenlő” jelmondatától „a minden állat egyenlő, de egyes állatok egyenlőbbek a többinél” változatig.

A disznók első megjelenését az Őrnagy beszédekora láthatjuk, mikor az állatok felsorakoznak, hogy meghallgassák a rangidős kant. A helyüket „közvetlenül az emelvény előtt” foglalták el, és ekkor még az állatfajok között nem létezett hierarchia, ennek ellenére az olvasó számára mégis feltűnik a disznók kiemelt szerepe. Feltételezem, hogy az állatok megjelölése a mű ezen szakaszában és egymás utáni felsorakoztatása összefüggésben áll a későbbi pozíciójukkal a disznók vezette társadalomban. Kezdetben, az

⁶¹ Adam Waytz, John Cacioppo, Nicholas Epley, „Who Sees Human?: The Stability and Importance of Individual Differences in Anthropomorphism.” *Perspectives on Psychological Science*. 5. évf., 3. szám (2010): 219-232.

⁶² Orwell, *Állatfarm*, 131.

Őrnagy halála után három disznó emelkedett ki: Napóleon (Napoleon), Hógolyó (Snowball) és Süvi (Squealer), Orwell is úgy hivatkozik rájuk, mint a „farm intelligensebb állatai”, bár az állatias jelzők és jellemzők még nagyban dominálnak a bemutatásoknál. Napóleon, mint hatalmas berkshire-i, Hógolyó élénk disznó, Süvi főbb tulajdonsága pedig a faroktekergetés volt. Ez a három felelősnek érezte magát azért, hogy felkészüljenek és felkészítsék a farm többi állatát a forradalomra (amiről senki nem tudta mikor fog bekövetkezni, vagy hogy az ő életükben fog-e lezajlani). Ők hárman dolgozták ki teljes gondolatrendszerre az Őrnagy tanításait, és tőlük származik ennek az elnevezése: Animalizmus. Először rezisztenciába ütköztek, sok állat kétkedett az új ideológiában és féltek az őket érintő változástól, bármennyire is elégedetlenkedtek. Tartottak attól, hogy éhen halnának, ha Mr. Jones nem lenne, Mollie nem akart a szalagjaitól megválni, vagy Mózes Kandiscukor Hegység legendáival is le kellett számolniuk. Az első tanítványok (Bandi és Rózsi) befűzése után viszont már könnyebben tudtak hatást gyakorolni a többi állatra, hiszen a két igás ló is közreműködött a tanok terjesztésében, így az állatok többsége egyre pozitívabban állt az új rendszer kialakítása és a forradalom felé, ami sokkal hamarabb elérkezett, mint amire bárki is számított.

Az emberek elkergetése után elégetésre került minden olyan eszköz, ami az ember zsarnokságát szimbolizálta, illetve minden ruhadarab a tűzbe került, mert „minden állatnak meztelenül kell járnia”,⁶³ halljuk Hógolyótól. Napóleon is megragadta a helyzet adta potenciálokat, és az állatokat bőséges zab adaggal jutalmazta, és önkényesen magára vállalta az élelmezés feladatát.

Az forradalom utáni első napon a disznók elárulják, hogy Mr. Jones gyermekeinek az ábécéskönyvéből megtanultak olvasni és írni, de ezt a könyvet meg is semmisítették, hiszen a szemétdombra dobták. Ez a cselekedet viszont magával vonz némi kivetnivalót. Mi alapján döntötték el, hogy a többi állatnak nem lesz szüksége a segédeszközre, miért tagadták meg a teljes egyenlőség állapotában a többiektől a tanulás lehetőségeit, ha már eleve nem egy diktatórikus rendszer kialakítása volt a cél. Így már a történet elejétől kezdve evidens a fajok kötötti egyenlőtlenség, amit egy elmaszkírozott egyenlőség tudattal próbáltak kendőzni. A Major átnevezése Állatfarmra, valamint a Hétparancsolat írásba foglalása mind-mind az egyenlőség látszatát keltették, de amikor munkáról volt szó a disznók felsőbbrendű tudásuk végett nem dolgoztak, pusztán felügyelték és irányították a munkálatokat a farmon. Ez az irányítás magába foglalta a két ló (gyeplővel igaz

⁶³ Uo. 22.

ekkor még nem), de verbális ostorcsapkodását („Gyía, Elvtárs!”, „Hőha, Elvtárs!”).⁶⁴ Ez az aktus az egyik legelső mozzanata a disznók emberi zsarnokságra törésére, mivel a saját kényelmük érdekében fajtársaikat kihasználják és elkezdik a maguk kedve szerint irányítani őket, mindezt a többi állat számára észrevétlenül.

Fontos kiemelni, hogy a széna begyűjtés és a tanya működtetése egyik állat számára sem volt egyszerű, mivel a szerszámok emberi használatra voltak gyártva, és mindnek a használatához az állatok hátsó lábra való emelkedése kellett volna, ami egyenesen szembe megy az első parancsolattal. Az állatok nem emelkednek két lábra, nem próbálnak emberhez hasonló módon dolgozni. A szöveg többször is említi, hogy a nehézségeket, melyeket az emberi eszközök okoztak a disznók okossága megoldotta, viszont arra már nincs utalás, hogy milyen módon. Úgy gondolom, hogy ez is azt bizonyítja, hogy a tanya működtetése a kezdetektől fogva egy manipulált tömeg naiv nézeteire épül, ami önkényesen hagyja magát kizsákmányolni először ember, majd a disznók számára. Meg nem magyarázott értelmi hozzájárulások mind-mind csak pusztába kiáltott szavak, amik nem sokat adtak hozzá a farm túléléséhez.

A szavazás bevezetése a Nagygyűlések során újabb okot adott a disznóknak, hogy a hatalmukat gyakorolják, megadva a többi állatnak azt az érzetet, hogy ők döntenek valamiben. Megértették a szavazatrendszert, de új javaslatot benyújtani egyiknek sem volt ötlete. Így nyilvánvalóan a disznók ötletei valósultak meg továbbra is náluk központosult a szavazat végső joga. Rövidesen nem sokkal ezután a Nagygyűléseket feloszlatták. Így alakult, hogy Napóleon elkezdett a szomszédos farmokkal egyezkedni. A forradalom előtt még elképzelhetetlennek tűnő terv, hogy ember-állattal egyezkedjen elképzelhetetlen volt, és most, a szükségben, új politikát folytató vezető mégis az emberhez fordul természetesen „nem haszonlesésből”.⁶⁵ Az állatokat aggasztotta a döntés már azért is, mert a disznók ezen aktusa konzekvensen magával vonzotta a pénzhasználatot. Bár néhány állat kifejezetten emlékezett, hogy anno kinyilvánították, hogy állat nem nyúl pénzhez, az lázongó hangokat azonnal elnyomta a kutya morgása, megfélemlítve az állatokat. A disznók beköltözése a tanyaházba hasonló megrendülést okozott. Az emberi élőhely kisajátítása és az ágyban alvás egyenesen szembe ment a Hétparancsolat negyedik pontjával, ám mégiscsak jobban illik a Vezér méltóságához, ha nem a farm többi állata közt fekszik és kel. Ettől a ponttól kezdve pedig a disznók emberré válása felgyorsul. Minden kényelmi eshetőséget kihasználnak, és egyszerűen, tömören kiélvezik az életet,

⁶⁴ Uo. 28.

⁶⁵ Uo. 62.

a többi fajtársuk kárára. Az egyik legnagyobb fordulópont, ahonnan már egyértelművé válik a disznók teljhatalma a kivégzések éjszakája. Napóleon nyilvánosan kivégez minden zendülőt, ezzel újból átírva a Hétparancsolat egyik pontját. A helyzetet tovább fokozta, amikor a disznók rátalálnak Mr. Jones whiskyjére, azon az este nem csak az alkoholtilalomnak szegültek ellen, hanem amikor Napóleon Jones keménykalapját magára vette ugyanezen az este, sérült az állatok ruházkodását szabályozó parancsolat is. A legutolsó, amit megemlítenék, az pedig a két lábra emelkedés mozzanata lenne. A disznók kiegyenesedése, és az udvar két lábon való körbesétálásának látványa bármennyire is abszurd jelenet, lényegében semmissé teszi az Állatizmus elveit. Napóleon ostorral a csülkében jelenik meg, ami egyértelműen a 'gazda' képét festi elénk és lényegében Napóleon megtestesíti a zsarnok Jones-t, akit a történet elején elűztek, hogy egy szebb jövőt alakítsanak ki saját maguknak.

Ahogy láthatjuk a történet során az parancsolatok átírása egyenesen arányos a disznók emberré alakulásával. Minél több törvényt másítanak meg, annál közelebb kerülnek az emberhez. Ezért nem láthatnak a történet végén az állatok semmi különbséget a házban iszogató emberek és állatok között.

3. TÁRSADALOMKRITIKA

3.1. Társadalomkritika Hajnóczy Péter állatmeséiben

Hajnóczy egy görbe tükröt tart a satirikus írásain keresztül. A satírák olyan művészi alkotások, melyek a társadalom visszasságaira, hibáira koncentrálnak, és kimerevítik (jelen esetben is) az emberek gyengeségeit. Ezeket a hibákat komikus helyzetekben, sokszor eltúlozva mutatják be a szövegek, és megkövetelik az olvasótól az aktív gondolkodást és folytonos értelmezést, hogy képes legyen reflektálni az olvasottak nem helyénvalóságára.⁶⁶

Az állatok közösségét, mint magát az emberi társadalmat eleveníti meg, így az állati karaktereken keresztül egyes társadalmi csoportok reprezentálódnak. A művekben az

⁶⁶ Bánki István, *Humor irodalomban és filmen* (Budapest: Educatio KHT, 2006), 24-29.

állatok beszélnek egymással, telefonálnak, ruhát viselnek, („A hangya kicsit kopott, naptalin szagú, de panofixbéléses télikabátot viselt.”),⁶⁷ dolgoznak a megélhetésükért, („Az erdő szorgalmas lakói azon voltak, hogy vigyék valamire az életben, dolgoztak látástól vakulásig”),⁶⁸ hitelre vásárolnak, („a bagoly részletre jégszekrényt vásárolt”),⁶⁹ terveznek a jövőre, („Úgy tervezzük a feleségemmel, hogy jövőre nagyobbra cseréljük a lakást.”),⁷⁰ így elkerülhetetlen ezekre a figurákra nem kódokként vagy metaforákként tekinteni.

Az állatok berendezkedése egyes társadalmi szinteken párhuzamba állítható az állatok foglalkozásával és észjárásával, ugyanakkor érzékelhető egyfajta feszültség a társadalmi fokozatok és a józanész között. A mesékben nem jelenik meg vezető társadalmi réteg, inkább csak előbukkan egy-egy értelmiség, akire felnéznek, és bár a társadalom csúcsán nem áll senki (szöveg szinten nincs rá említés), mégis az értelmiségiek lehetnek a legközelebb ehhez a pozícióhoz. Ők azok, akik nem kétkezi munkából élnek. A *harkály és a sün* című mesében a bagoly jelenik meg, mint bölcs tanácsvezető, de jelenléte nem viszi előre a történetet. Ugyanebben a történetben a sün az eszével képes fentebb jutni a társadalmi ranglétrán, bár értelmiségi nem válik belőle, csupán a másságát képes ezzel hátra hagyni. Megbecsült tekintély jellemzi a tücsköt A *hangya és a tücsök* mesében, hiszen ő, mint értelmiségi emelkedik felül a munkás középosztályon.

Az előbb említett csoport a létszámát és összetételét tekintve a legvegyesebb. Ide tartozik a dolgozó állatok legtöbbször, akik látástól vakulásig munkálkodnak egy jobb megélhetés reményében, és céljuk nem más, mint kívülről fenntartani a jólét látszatát. Szerepük jelentős az alattuk álló társadalmi csoportok szegregálásában és kiközösítésében, hiszen aki különbözik ettől a társadalmi rétegtől, annak igazán nincs helye a társadalomban, ehelyett „börtönben” vagy „gyógykezelésen” kellene lennie.

Az emberi kapzsiság, a javak felhalmozása, ítékezés mások felett, és az egy vezérszóra hallgató, könnyen befolyásolható nép kritikája hangsúlyosan megjelenik Hajnóczy meséiben. Az anyagi javak felhalmozása, és a jólét fenntartása kifordítottan jelenik meg *Munkaterápiában*: a modern, kispolgári életet megjelenítő mesében az állatok állandóan dolgoznak a jobb életminőség biztosításáért, és vágyaik eléréséért. Az életüket státusz szimbólumok megszerzésére áldozzák fel, mint a *csipkés fehérnemű, fülbevaló, jég-*

⁶⁷ Hajnóczy, *A fűtő*, 117.

⁶⁸ Uo. 125.

⁶⁹ Uo.

⁷⁰ Uo.

szekrény, hétvégi lyuk. Ugyanakkor ezeknek a státuszszimbólumoknak az elérése megjelenik a *Tücsök és a hangya* című mesében: *központi fűtés, telefon, közvetlen földalatti járat a szemétdombhoz.*

Viszont azt, aki kiábrándul ebből a világnézetből, és átlátja a társadalom működésének nevetséges értékeit, a közösség kiveti magából és elítéli. Ez az attitűd jól megfigyelhető *Munkaterápiában*: a sün, aki nem osztozik az erdőlakóinak az értékeivel, nem az anyagi jólét motiválja, és nem akarja a gyötrelmekkel járó látástól-vakulásig tartó munkát, kiutált, mindenki számára taszítóvá vált, ezért a közösség normakövető tagjai kiközösítették. Ugyanilyen negatívan, szinte lekicsinylően áll a hangya a tücsök életmódjához *A hangya és a tücsök* mesében. A hangya mindaddig száналommal tekint szomszédjára, még előtte rejtve marad a tücsök valódi foglalkozása. Ez a lesajnáló magatartás a mondatok befejezetlenségében jelenik meg, amire a szerző három pontot használ: „Maga, úgy tudom, nőtlen és albérletben lakik...”, „Aki nyáron hegedül, míg mások megfogják a munka végét, hogy vigyék valamire az életben...”.⁷¹

A könnyen befolyásolhatóságról pedig *A sün és a harkály* című elbeszélés tesz tanulságot. A mesében azt mutatja be a szerző, hogy az emberek (a történetben természetesen az állatok) milyen könnyen befolyásolhatóak, milyen könnyen hisznek olyas valakinek, akinek tekintélye van. Így van ez a mesében szereplő bagoly bölcséletével: „Akinek nincs, annak nem is lesz!”⁷² Nem tudják, hogy ez mit jelent, azt sem, hogy mire mondta a bagoly, de az állatok lelkesen kántálták minden esetleges alkalommal, amikor úgy érezték helyén való ez a szólás. Ez nagyon hasonló megnyilvánulás, mint a „négy láb jó, két láb rossz” Orwell *Állatfarmjában*. Ugyanezt a befolyásolhatóságot támasztja alá az állatok beszűkült közösségtudata, ami nehezen tágítható. Ezért sem képes a harkály elfogadni, hogy egy olyan sün, akinek „[n]incs állandó lakhelye, éjszakázik, csak alkalmi munkát vállal, takarékkönyve nincs”⁷³ képes helyénvaló dolgokat mondani, amit még a tudakozó is alátámaszt.

A mesék nyelvezetükben, szóhasználatukban is megelevenítik azt a kort, amiben íródtak, így a szerző sokszor él olyan kifejezésekkel, amelyek a szocializmus idején voltak használatosak (párat megemlítve például *takarékkönyv, Bizományi Áruház, takaré-*

⁷¹ Hajnóczy, *A fűtő*, 118.

⁷² Hajnóczy, *A fűtő*, 121.

⁷³ Uo. 120.

pénztár), így ezzel is egyértelműsíti az olvasóban, hogy a művek megértéséhez sorok között kell olvasni. Ezek az explicit utalások olyan társadalmi jelenségekre reflektálnak, amik a szocializmus korát jellemezték.

Mind a három mese egyik központi témája a munka, vagy a munkakerülés, és itt szeretnék kitérni a *közveszélyes munkakerülés* kifejezésre, ami a mesék megírásának idején egy tényleges jogi meghatározás volt. A dolgozni nem akaró, és állandó munkahellyel nem rendelkező polgárt olyan személynek tartották, aki kárt okozhat a társadalomnak, ezért sok esetben büntetést szabtak ki rá, radikális esetben börtönbüntetés járt.⁷⁴ Ezzel szemben a munka, mint kulcs a jobb élethez, a maximális teljesítmény, kapott központi szerepet, és az emberek egymással versengve hajtották magukat („Mindenki igyekezett.” „... nem akart lemaradni a mókus, a vaddisznó, a sas és a kakukk sem.”),⁷⁵ csak úgy, mint a *Munkaterápiában* megjelenő állatok. A szorosan ehhez kapcsolódó *gyógykezelés* is sajátos jelentéssel bírt a szocializmus idején, így nem a ma használt értelemben vett gyógyszerekkel kezelt kúrát érthetjük, hanem a gyógyítás céljából a betegek állapothoz mért, könnyebb, rendszeres munkát, amit a betegekkel végeztek a jobbulás érdekében.⁷⁶

3.2. Társadalomkritika megjelenése George Orwell Állatfarmjában

A következő tartalmi egységben az *Állatfarmban* megjelenő társadalmikritikát mutatom be Huba Márk⁷⁷ *George Orwell: Állatfarm – strukturalista megközelítése* című tanulmányának az elgondolása alapján. Azért választottam ezt a nézetet, mivel szemben a hagyományos olvasattal, Huba egy újfajta szemlélettel tekint a regényre és figyelembe vesz egy általános értelmezést is.

A kisregényben az állatok felkelnek az emberek ellen, megalapítják saját társadalmukat és kihasználják az emberi hatalom és elnyomás ellensúlyozását. A történet azt a politikai allegóriát jeleníti meg, amelyben az állatfarmi eseményeket az Oroszországi forradalomra és a Szovjetunió kialakulásához lehet kapcsolni. Az *Állatfarm* a szocializmus-

⁷⁴ Bánki, *Humor irodalomban és filmen*, 26.

⁷⁵ Hajnóczy, *A fűtő*, 125.

⁷⁶ Bánki, *Humor irodalomban és filmen*, 26.

⁷⁷ Huba, *George Orwell: Állatfarm – strukturalista megközelítésben*, 43-77.

kommunizmus allegorikus kritikája, amiben nem csupán a szovjet birodalom, és a történelmi események, hanem könnyen azonosíthatóak egyes párttagok alteregóiáiként is: Napóleon, mint Sztálin, Hógolyó, mint Trockij.⁷⁸ A társadalmat, történelmi állapotot szatirikusan ábrázoló kisregény bemutatja az utat egy diktatórikus rendszer kialakulásáig (még Orwell későbbi regénye, az *1984*, ennek az államforma működését szándékozik illusztrálni).⁷⁹

Orwell úgy nyilatkozott az *Állatfarm*ról, mint az első tudatos regényéről, amely társadalmi problémákat vetett fel⁸⁰: „Az *Állatfarm* volt az első könyvem, amelyben - teljesen tisztában lévén azzal, mit csinálok - megpróbáltam egységbe foglalni politikai és művészeti célomat”.⁸¹ Orwell politikai és írói szemmel is jól átlátta, hogy a nyelven keresztül, hogy manipulálják a vezetők a tömegeket, sokszor megmásítják vagy letagadják a múltat. Fő célja az volt, hogy leleplezze a hazugságokat, és nyíltan tagadta az egyenlőtlenséget és a politikai hazudozásokat.⁸²

Úgy gondolom, ebből kifolyólag, hogy az egyik központi témája a kisregénynek a tudatlanság (csak úgy, mint Hajnóczy meséiben), vegyük akár a birkák mentalitását, akik vakon követik és hajtogatják 'vezető' „*Négy láb jó, két láb rossz!*”⁸³ jelmondatát, vagy Bandi alulképzettsége lehetetlenné teszi számára, hogy átlásson a manipuláción, így szó szerint a saját halálába hajtja magát a túlzásba vitt munkával. Ezzel az aktussal szemlélteti a kor emberének a könnyelműségét és a befolyásolhatóságát.

Ugyanakkor, egy általánosabb értelmezés szerint az *Állatfarm* lehet a mindenkori társadalmak struktúrájának is a kritikája, miszerint minden társadalomban előírt a hatalmon lévők bukása, mivel mindig lesznek újabb és újabb csoportok, akik egy újabb és elmondásuk szerint jobb értékrendszert képviselnek, de amint leváltják az előző vezető réteget, és hatalomhoz jutnak, zsarnokká válnak és visszaélnek a hatalmukkal. Az antropomorfizált állatok az emberi társadalom és politika kritikájának eszközei, és a történet során láthatóvá válik, hogyan alakul át a farm struktúrája és irányítása a disznók vezetése alatt. Ebben az értelmezésben az állatok a proletár létet, más szóval a munkásosztályt

⁷⁸ Uo. 42.

⁷⁹ Uo. 43.

⁸⁰ Uo. 46.

⁸¹ Uo. 54.

⁸² Uo. 46.

⁸³ Orwell, *Állatfarm*, 33.

és az elnyomott tömegeket, míg az emberek és a később hatalomra törő disznók a politikai elitet a burzsoáziát szimbolizálják és egyben parodizálják. Az ördögi körforgásból nincsen kiút, mindig ugyanaz a kimenetel minden esetben, csak más szereplőkkel.⁸⁴

4. NYELVHASZNÁLAT: BESZÉD, ÍRÁS, OLVASÁS

A nyelv az, ami elhatárolja az embert az állattól, mondja ki Rousseau az *Esszé a nyelvek eredetéről* című művében. A nyelvhasználat általános emberi attribútum, és mivel a történetekben az állatok emberi nyelvet használnak, ezért is értelmezhetőek az ember allegóriájaként.

Huba⁸⁵ strukturalista megközelítése szerint a cselekményt a nyelvi struktúrák szervezik, ami az állatok emberhez hasonló kommunikációjából adódik. Illetve a szövegben, és magában a történetben is megfigyelhető a tudatos nyelvi elidegenítés, a múlt átírása és megmásítása (ahogy az történt a totalitáriánus államokban is), valamint egy alternatív világ megteremtése, ami a nyelvi szimbolika segítségével kódolja a cselekményt. Orwell *A politika és az angol nyelv* esszéjében⁸⁶ a nyelv hanyatlását politikai és gazdasági oknak minősíti, és ez az attitűd végig kíséri az *Állatfarm* teljes szövegét. A következőkben pedig Huba⁸⁷ olvasatát fogom boncolgatni és majd ezt a strukturalista megközelítést: a nyelv, mint szervező elem, terjesztem ki Hajnóczy állatmeséire is.

Orwell kisregénye ott kezdődik, amikor Jones, a major gazdája aludni tér, és magukra hagyja állatait. A kezdetleges időszakban az állatok között teljes egyenlőség van, és ezt a jelenséget támasztja alá az Őrnagy beszéde. Az öreg major közös ellenségképet generál és megfogalmazza az állatok közös célját: az Ember kiirtását. „Az ember az egyetlen igazi ellenségünk. Tüntessük el az Embert a színpadról, és az éhség és az agyondolgozás legfőbb okát egyszerre s mindenkorra megszüntettük”.⁸⁸ A beszédében tízszer hangzik el az *elvtárs (comrade)* megszólítás, ami szintén az állatok közötti egyenlőséget feltételezi. Itt fogalmazódik meg először a későbbi Hétparancsolat alpontjainak ideája, ami a „tanya

⁸⁴ Huba, George Orwell: *Állatfarm – strukturalista megközelítésben*, 53-54.

⁸⁵ Uo. 69.

⁸⁶ George Orwell, „A politika és az angol nyelv.” in *Az irodalom elszámolója (Válogatott esszék)*, (Budapest: Európa Könyvkiadó, 1990).

⁸⁷ Huba, George Orwell: *Állatfarm – strukturalista megközelítésben*, 69-72.

⁸⁸ Orwell, *Állatfarm*, 9.

intelligensebb állatainak vadonatúj világszemléletet adott”,⁸⁹ és az állatok közötti egység legfőbb kikötése is miszerint: „az Ember ellen folytatott (sic!) küzdelemben nem szabad hasonlóvá lenni hozzájuk” és „minden állat egyenlő”.⁹⁰

Ha legyőztük, akkor sem szabad átvennünk bűnös szokásait. Soha egyetlen állatnak sem szabad házban laknia, ágyban aludnia, ruhát viselnie, alkoholt innia, dohányoznia, pénzhez nyúlania, kereskednie. Az Embernek minden szokása gonosz. És, mindenekfölött, egyetlen állatnak sem szabad soha a saját fajtája fölött zsarnokoskodnia. Gyengék és erősek, okosak és együgyűek – mindnyájan testvérek vagyunk. Soha állatnak nem szabad megölnie egy másik állatot. Minden állat egyenlő.⁹¹

A beszédét azzal fejezi be az öreg kan disznó, hogy álmot látott, és ebben az álomban elhangzott az állatok ősi himnusza: az Angolhon állatai. A dallamot régen minden állat ismerte, de mára már feledésbe merült, amint viszont énekelni kezdi a rangidős disznó, a hallgatóság gyorsan csatlakozik a skandáláshoz. „A tehenek bőgték, a kutya vonították, a birkák bégették, a lovak nyerítették, a kacsák hápogták”.⁹² A keveredő állathangok a himnusz éneklése során a szöveg szintjén is megjelenő *uniszónó*vá válik. Huba⁹³ erre az aktusra úgy utal, mint a közös nyelv elfogadására, és ebben is tükröződik az állattársadalom egysége. Az állatok egy véleményen vannak: Jones nem jó gazdájuk és elégedetlenek, a himnusz soraival egyformán azonosulnak, ezáltal ugyanúgy fejezik ki magukat, hiszen valahányszor elhangzik a dal, egységesen, egyformán éneklük.

Ez a kezdetleges, idilli állapot a forradalom kitöréséig tart. Jones elkergetésével az állatok maguk urává válnak és megbomlik az Őrnagy beszédében megalapozott egység és egy új rendszer látszik megalakulni. Ez a folyamat pedig egy „új nyelv” megteremtését vonzza magával. Az ősi himnusz mellett újabb szimbolikus jelrendszert formál a szolgaság jelképeinek elpusztítása, mint a zablá, orrkarika, lánc, ostor elégetése vagy a tanyaházból kialakított múzeum, ami az állatok régi életének a jelképe, és az emberi tevékenységtől elkülönülés erőteljes kinyilatkoztatása.

Ugyanakkor megjelenik a nyelv strukturált változata: az írás és az olvasás, és ezzel egyszerre eltűnik a nyelv szabadsága, ami „egy külső szabálykényszert von maga után: a

⁸⁹ Uo. 85.

⁹⁰ Uo. 12.

⁹¹ Uo. 85.

⁹² Uo. 4.

⁹³ Huba, *George Orwell: Állatfarm – strukturalista megközelítésben*, 43.

betűk szabályát – első szinten”.⁹⁴ Az új nyelv elsajátítása, viszont már nem egységesen megy jól minden állatnak, így elkezdődik egyfajta szinteződés a fajok között: „Rózi megtanulta az egész ábécét, de nem tudta a betűket összeolvasni”. „Bandi nem tudott jutni a D betűn.” „A tanya többi állata közül egyik sem jutott tovább az A betűnél.” „Ami a disznókat illeti, ők már tökéletesen tudtak írni-olvasni”.⁹⁵

Az Állatfarmon vezető réteggé váltak a disznók, mivel ők a nyelv legjobb ismerői, és ez által felül tudtak emelkedni a tanya többi állatán. Mint vezetők, hatalmukban állt törvényeket alkotni, így a forradalom után az állatok saját társadalmi rendszerét a *Hétparancsolat* szabályozza. Ezek a törvények az egyenlőséget hangsúlyozzák az állatok között, és elutasítják az emberi társadalom sajátosságait a kezdetekben.⁹⁶ A Hétparancsolat „változtathatatlan törvények lesznek, és az Állatfarm valamennyi állatának mindörökké ezek szerint kell élnie”.⁹⁷

1. Aki két lábon jár, az ellenség. [*Whatever goes upon two legs is an enemy.*]
2. Aki négy lábon jár, vagy szárnyai vannak, az barát. [*Whatever goes upon four legs, or has wings, is a friend.*]
3. Állat nem visel ruhát. [*No animal shall wear clothes.*]
4. Állat nem alszik ágyban. [*No animal shall sleep in a bed.*]
5. Állat nem iszik alkoholt. [*No animal shall drink alcohol.*]
6. Állat nem öl meg más állatot. [*No animal shall kill any other animal.*]
7. Minden állat egyenlő. [*All animals are equal.*]⁹⁸

A történetben gyorsan egyértelművé válik, hogy a kevésbé okosabb állatok, mint a tyúk, kacsá, juh nem tudja megtanulni kívülről a Hétparancsolat pontjait. Így elkerülhetlenné válik a szabályok egyszerűsítése, és azok lerövidítése, politikai szlogenné való alakítása. „Hógolyó sok fejtörés után kijelentette, hogy a Hétparancsolat lényegét gyakorlatilag egyetlen sarkigazságba lehet sűríteni: »Négy láb jó, két láb rossz!« Azt mondta, ez magában foglalja az Állatizmus elvének lényegét”.⁹⁹

⁹⁴ Uo. 70.

⁹⁵ Orwell, *Állatfarm*, 20.

⁹⁶ V. C. Letemendia, „Revolution on Animal Farm: Orwell’s Neglected Commentary.” *Journal of Modern Literature* 18. évf., 1. szám (1992): 127–137.

⁹⁷ Orwell, *Állatfarm*, 25.

⁹⁸ Uo. 25.

⁹⁹ Uo.

A „*Négy láb jó, két láb rossz!*” tételmondat viszonylag sikeres terjedéséhez hozzájárultak a birkák, akik sosem tudtak ezen a szájukba rágott mondókán kívül saját gondolatokat közvetíteni. Ebből is látható, hogy sok állat számára felfoghatatlan az új rend eszmei értéke és célrendszere, így a disznóknak egy kézzel fogható és szem előtt tartható közös célt kellett megfogalmazniuk, hogy a nyelvileg képzetlen rétegek is megértsék a közös érdeket. Így válik a szélmalom felépítése egy mindenki számára fontos céllá.

Azonban később, amikor a disznók vezetésével a hatalom koncentrálódik, néhány törvény megváltozik (például: „Állat nem iszik alkoholt mértéktelenül.”,¹⁰⁰ „Állat nem öl meg más állatot ok nélkül.”¹⁰¹, „Állat nem alszik ágyban, lepedőn.”¹⁰²) és újabbak is bevezetésre kerülnek (például: „a disznók egy órával később kelnek, mint a többi állat.”), amelyek lehetővé teszik a disznók privilégiumait és az állatok kizsákmányolását. Majd a regény végére el is tűnnek: „Benjámín ez egyszer hajlandó volt áthágni önnön szabályait, és felolvasta Rózsának, mi van a falra írva. Ott már semmi más nem állt, csak egyetlen Parancsolat, amely így hangzott: MINDEN ÁLLAT EGYENLŐ, DE EGYES ÁLLATOK EGYENLŐBBEK A TÖBBINÉL”¹⁰³. Az eredeti törvények és azok módosításai közötti kontraszt a regényben az emberi társadalom politikai korruptségának és hatalmi visszaéléseinek kritikáját jelképezi.

Ezen kívül a nyelv mint eszköz egy új fajta zsarnokság kialakítására és a történet szervező elemére példa lehetne még a Major átnevezése Állatfarmmá. A névadás képessége visszavezethető a Bibliára, amikor is Ádám elnevezi az őt körülvevő világot. Az állatok és növények általa nyertek meghatározást. Ádám feladata, hogy nevet adjon a világot alkotó elemek, azért is jelentős, mivel Isten ezzel az aktussal a többi teremtmény fölé emelte őt.¹⁰⁴ Ezáltal az, aki képes elnevezni, megnevezni dolgokat elkerülhetetlenül is egy magasabb pozícióban áll, mint a megnevezett objektum/szubsjektum. Ezzel pedig analogikusan kijelenthetjük, hogy a disznók, akiknek hatalmukban állt a Major nevének eltörlése (a kisregény végére pedig ennek a helységnévnek a visszaállítása), és újbóli elnevezése, egyértelműen a többi állat felett áll.

¹⁰⁰ Uo. 61.

¹⁰¹ Uo. 52.

¹⁰² Uo. 40.

¹⁰³ Uo. 75.

¹⁰⁴ Kiss Gábor, *Állatok a Biblia tükrében*. Phd. diss., Szent Pál Akadémia, 2009. 5.

A törvények megmásítása és átírása mellett a múlt letagadása is a nyelvi eszközök segítségével történik. Ha a farm állatai kérdőre vonják a disznók tetteit, mindig megjelenik Süvi, aki „a feketéről is képes volna bebizonyítani, hogy fehér”.¹⁰⁵ Az ő funkciója a regényben a disznók kétes cselekedeteinek a szóban való korigálása, a múlt elemeinek újra alkotása. Kitűnő rétoriként alkalmazza a retorikai eszközök széles skáláját, amivel képes megingatni a naiv állatok hitét, meggyőződését. Gyakorta használja a szónoki kérdést, az *ugye* töltelékszót, de eszköztárába tartozik Mr. Jones-al való fenyegetődzés és a folyamatos tagadás, célja elbizonytalanítani a közösség tagjait: „Biztosak vagytok benne, elvtársak, hogy nem csak álmodtátok az ilyesmit? ... Le van ez írva valahol?”.¹⁰⁶ Ide sorolhatjuk még a bűnbak keltést is, amit a regény erőteljesen alkalmaz: Hógolyó válik minden rossz történés okozójává, és a disznók előszeretettel használják fel alantos tetteik leplezésére, vagy tetteik következményeinek letisztázására.

A nyelv kérdésköre, nyelvcsonkítása ugyanakkor nem idegen Orwell tollából a későbbi regényeiben sem. Az 1984 című disztópikus regényében megjelenő Angszoc párt serényen dolgozik azon, hogy a használatban lévő szókészlet elemeit ritkítsa. Az újbeszél Óceánia nyelve, ami jól szolgálja az Angszoc ideológiákat. A feleslegesnek tartott szavakat egyszerűen kiveszik a mindennapos nyelvből, a megmaradt szavak többletjelentését megcsonkítják, az ellentétpárokat feloldják és minden rendhagyó szabályt megszüntetnek. Az új szóalkotási módokkal komplex jelentésű morfológiai egységeket hoznak létre. A Párt kicsit sem burkolt célja a nyelv elszegényítése, a saját gondolatok kiölése, ezzel együtt a szabadságvágy elfojtása.¹⁰⁷ A szókészlet folyamatos redukálása a Párt egyik alapvető programja közé tartozik, mivel szerintük a leegyszerűsített nyelvi formák már nem lehetnek elegek a bonyolultabb gondolatok kifejezésére,¹⁰⁸ és ezzel létre tudnak hozni olyan alattvalókat, akik nem csak párthűek, de még csak nem is gondolkodó lények.¹⁰⁹ Ezt a kitekintést azért tartom relevánsnak, mivel mind az *Állatfarm*ban mind pedig az 1984 című regényben központi témává forrja ki magát az irányható és könnyen

¹⁰⁵ Orwell, *Állatfarm*, 11.

¹⁰⁶ Uo. 64.

¹⁰⁷ Lukács Laura, „Newspeak, Újbeszél, Újnyelv George Orwell 1984 Című Regényének Újrafordítása.” *Revizor*, 2023. <https://revizoronline.com/george-orwell-1984-enek-ujraforditasa-scolar-kiado/>.

¹⁰⁸ Maróti Zsolt Viktor, „Az orwelli világ – az 1984 rémisztő valóságai.” *Újkor.hu*. 2015. <https://ujkor.hu/content/az-orwelli-vilag-az-1984-remiszto-valosagai>.

¹⁰⁹ Czigányik Zsolt, „A Totális Szabadsághiány Anatómiája - az 1984.” in uő. *A szabadsághiány anatómiái*. (Budapest: Akadémiai Kiadó, 2011), 89-147. https://www.academia.edu/18758902/A_tot%C3%A1lis_szabads%C3%A1ghi%C3%A1ny_anat%C3%B3mi%C3%A1ja_az_1984.

befolyásolható társadalom, aminek az eszköze a szóbeli manipuláció. A még kezdetleges formában megjelenő, kevésbé nagy szerepet kapó nyelvcsönkítés figyelhető meg az *Ál-latfarmban*, a Hétparancsolat törvényeinek leegyszerűsítésekor, addig Orwell másik regényében már kiteljesedik és egy kidolgozott, rendszerszerű irtásról beszélhetünk.

Orwell regényei után viszont szeretnék áttérni a szakdolgozatom másik szerzőjére és a nyelvhasználat kérdéskörére. Hajnóczy novelláiban nincs nyoma az embernek, az állatok háborítatlanul élnek saját erdei közösségükben, ahol egy minden faj által érthető, beszélt és használt nyelvet alkalmaznak. A nyelv szervező ereje bár nem domináns, ezekben a történetekben is kiemelkedő és érdekes vizsgálati szempont a nyelv és a beszéd megléte. A szerző említést sem tesz állati hangok jelenlétére (ellenben Orwell-el, aki kiemeli, hogy állat szereplőinél igenis jelen van ez), helyettük az emberi nyelv veszi át a helyet, és szinte természetesnek hat az olvasó számára, hogy ekképpen folyik a kommunikáció az erdő lakói között. Hajnóczynak ez a megoldása egyértelműen azonosítható a hagyományos állatmesékkel, melyekben a szereplők ember módjára viselkednek, beszélnek. A történetben a kor sajátos értékrendjei kerülnek kinyilatkoztatásra, és a kispolgári lét céljai fogalmazódnak meg az állatok párbeszédeiben, legyen szó új lakhely kialakításáról vagy jövőbeli tervekről.

Külön kiemelném, hogy bár az állatfigurák emberi sajátosságokkal rendelkeznek, nevükben megmarad a köznevesített állatnévi alakból alkotott tulajdonnév (feltételezhetően azért is, mert a szereplők jellemeket mutatnak be, mintsem egyéni életsorsokat), ettől eltekintve viszont, amikor magukról tesznek állítást, emberként utalnak önmagukra: „Ez a szél az ember csontját is átjárja...”¹¹⁰, mondja a Hangya a Tücsöknek, amikor meglátja őt a vékony kabátban télen.¹¹¹

Ugyanebben a mesében említésre méltó, a mese csattanójában megjelenő üzenet, amit a Hangya egyenesen La Fontaine-nek címez. A történethez szorosan nem kötődő tartalmi egység viszont sok kérdést vonhat maga után, – vajon miért mondhatta ezt a Hangya –, ezért is érdemes megvizsgálni, mi a célja a mesének a valóságra történő kimutató kijelentéssel. A történetben a Tücsök a művészi élet metaforájaként értelmezhető, az ő életvitelét áthatják a szélsőségek. Ez „tücsök-lét” olyan életmódot tükröz, amely hiányosságokkal küzd, ugyanakkor a felszínen, a nyilvánosság számára ragyogónak mutatkozik. Az időnkénti éhezéssel szemben az értéktelített, habzsoló időszakok mutatkoznak, a nagy társasági lét ellenpontosítása pedig a mindennapi magány és egyedüllét. Az

¹¹⁰ Hajnóczy, *A fűtő*, 117.

¹¹¹ János, „Hajnóczy Péter: A hangya és a tücsök”.

üzenet lényege tehát a puszta anyagi lét unalmas egyhangúságát és a váratlan szellemi felemelkedés és a kibontakozás lehetősége között von párhuzamot, és bemutatják a közöttük meghúzódó megoldhatatlan feszültséget. Lényegében tehát a vulgáris kifejezés nem csak azt jelképezi, hogy a hangya által képviselt életmódot (munka, család) nem érdemes folytatni, hanem azt is, hogy a megszokott életforma közepszerűségbe merevedik, és megmarad a valóság kisszerűségében.¹¹² Ez az aktus pedig felfogható kettős szerepűnek is, hiszen egyfelől ez lehet pusztán az állat szereplők között lezajló párbeszéd végszava, de lehetséges megközelítés még a szövegen túlra kiterjedő kiutalás, a nyelv kettős voltának a kihasználása.

5. A RUHÁZAT ÉS ÖLTÖZKÖDÉS SZEREPE

A ruhaviseletre úgy tekintünk, mint különbségjelölőre ember és állat között.¹¹³ Derrida¹¹⁴ egy személyes tapasztalattal vezeti be meztelenség állapotát a *The Animal that therefore I am (following)* című értekezésében. Két meztelen alak áll egymással szemben, mégis csak az egyik fél érez szégyenérzetet: egyik maga Derrida, még a másik fél a macskája. A szerző az állat tekintetét [*gaze of an animal*] érzi meztelen testén és ösztönösen szégyenérzete [*reflex of shame*] támad (szégyenérzetet egyfelől azért, amiért a macskája meztelenül látta, majd szégyenérzet, amiért elszégyellte magát azért, ahogyan az eset iránt érzett). Ebben a helyzetben lelepleződik önmaga meztelensége, és közszemlére kerül a nemisége. A szégyenérzet állapota összekapcsolódik a szégyenérzet tudatával.

Az ember tudatában van annak, hogy meztelen, ezért érinti rosszul egy ártalmatlan szempár tekintete. Szemtől szembe két meztelen alak, mégis csak az egyik fél érez szégyent. Az öntudat, amiért az ember képes észlelni, meztelenségét és meg tudja ítélni, a helyzet súlyát. Az állat nem tudja, hogy meztelen, és ez a jellemvonás, tulajdonság lesz az, ami elválasztja, megkülönbözteti őt az embertől. És mivel nem ismeri fel a meztelenségét, nem lehet tudatában annak, hogy meztelen, nem éli meg a meztelenséget meztelenségnek, így az állatokat nem is lehet teljes mértékben meztelennek nevezni.

¹¹² Uo.

¹¹³ Simon Flynn, „Animal Stories.” in *International Companion Encyclopedia of Children’s Literature*, szerk. Péter Hunt, 2nd ed., (London-New York: Routledge, 2004), 418-436.

¹¹⁴ Derrida, *The Animal that Therefore I Am (More to Follow)*, 113.

Fowles¹¹⁵ két fő okban összegezte, hogy miért visel az ember ruhát: (1) védelem [*protection*] és (2) szemérem [*modesty*], még Bliss¹¹⁶ 1916-ban megjelenő tanulmányában megjelenik ugyanakkor a (3) hagyomány [*custom*], mint harmadik tényező.

A legkezdetlegesebb indíték különböző darabok viselésére a test vonzóbbá tétele lehetett. A különböző testfestékek, tetoválások, testékszerek viseletéből fejlődött a ruházat és az öltözködés kultúrája. Az egyén előtérbe kerülésével egyre változatosabb stílusok jelentek meg.¹¹⁷ Ezt a felismerést pedig az öntudattal és az öntudatra ébredéssel tudnám összefüggésbe hozni.

A dolgozat állatmeséiben láthatunk példát a ruházkodásra, mint védelem, hagyomány, szemérem és bár a két tudós nem sorolta fel a divatot, esztétikum érzetét, mint indíték a ruhaviseletre, én hoznék erre is példát.

Hajnóczy a saját korának „stílusa” szerint öltözteti fel az állatait. Szintén ez a momentum is azt a nézetet támasztja alá, hogy ezek az állatok valójában az emberi társadalom allegóriája, a meztelenségük elkerülése és a szemérem megtartása végett elengedhetetlen a társadalmukban, hogy különböző ruhadarabokkal fedjék a testüket. A hangya és a tücsök című mesében panofixbéléses télikabátban ábrázolja a hangyát, még a tücsök vászondzsekit visel az időjárási hatások ellen, így jelenik meg a védelem, mint a ruhaviselet oka. Az előző fejezetben idézett mondat a Hangya és Tücsök című meséből, mi szerint az ember csontját átható hideg van, szorosan összefügg a ruházat kérdésével. A párbeszéd a következő alapszituációból indul: a szorgos hangya egy naftalinszagú, alacsony áron beszerzett kabátot visel, melyet egy leértékelésen vásárolt. (Ő és felesége elkötelezettek abban, hogy gondoskodjanak egy komfortosabb lakásról, és szorgalmasan gyűjtik a szükséges pénzt.) Eközben a tücsök, valószínűleg a rendszeres étkezést kiváltva, szórakozottan gyűjtogatja a cigarettáit. A kabát itt kulcsfontosságú ruhadarab, mely nem csupán a télre való felkészülést jelképezi, hanem a minőségével is kiemelkedő szerepet játszik. A hangya előrelátó módon gondoskodott a hideg időre való felkészülésről, még az előző szezon végén vásárolt meleg holmit a Bizományi Áruházban. Ezzel

¹¹⁵ Jib Fowles, „Why We Wear Clothes.” *Etc: A Review of General Semantics*. 31. évf., 4. szám (1974): 343–352. <http://www.jstor.org/stable/42576473>.

¹¹⁶ Sylvia H. Bliss, „The Significance of Clothes.” *The American Journal of Psychology*. 27. évf., 2. szám (1916): 217.

¹¹⁷ Bliss, „The Significance of Clothes”, 218.

szemben a tücsök nem veszi komolyan a jövőt, és a kabátja minőségére sem ad különösebben, erre is utal a Hangya következő megjegyzése: „Ahogy elnézem, nem izzad bele a kabátjába...”¹¹⁸ – így kifejezve a tücsök könnyed hozzáállását a jövővel szemben.¹¹⁹

A *Munkaterápiában* pedig csomagból vesz harisnyát a róka. Szinte természetes, hogy ezek az állatok emberi ruházattal és kiegészítőkkal (bagolynak szemüveg) rendelkeznek és senki sem vonja kérdőre ezt. Mind a harisnya és mind a szemüveg nem feltétlen kötelező kelléke egy öltözéknek, ezek az extra kiegészítők nem szolgálnak sem védelmi funkciót, sem pedig nem szolgálnak a nemiség eltakarására, így kizárásos alapon ezek a darabok csupán esztétikai funkcióval bírnak, ami pedig a test szebbé tételét szolgálja.

Az *Állatfarmban* is találhatunk olyan részletet, ami a hiúságot veszi alapul, mint amikor az állatok bemennek a leigázott házba és szemügyre veszik Mr. Jones és felesége volt életterét. Mollie itt talál rá Mrs. Jones szalagjaira és tükrére, és amíg a többi állat felfedező túrán van, addig ő magát nézegeti a tükörben. Nem is véletlen, hogy a regény későbbi fejezetében, Mollie kiválik, és visszaszegül az emberi eltartásba.

Ezt a kivételt leszámítva Orwellnél az állatok kezdetében megtagadnak minden emberit és el akarnak különülni az emberi fajtól, ezért is foglalták írásba a Hétparancsolat szabályait. Ebben a törvényblokkban szerepel, hogy állat nem hordhat ruhát. Rózsai szalagját, Bandi szalmakalapját is ezért hajítják a tűzbe, mert ez mind az emberre emlékeztet és az emberi élet szimbólumait testesítik meg. Az állatok önmagukra állatokként tekintenek és elhatárolódnak minden emberi eszköztől.

Hajnóczy és Orwell között pedig pont ez a legnagyobb különbség, hiszen mindkét szerzőnél az állatoknak jelölő funkciójuk van, és az allegória tárgyává válnak, eltekintve a hibrid: ember-állat jellegűktől Orwellnél tényleges állatokról tudunk beszámolni, még Hajnóczynál állatnak „öltözött” emberekről (legalábbis állat alakba burkolt társadalmi osztályokról) olvashatunk.

6. RECEPCIÓ

A dolgozatomban eddig George Orwell *Állatfarm* című regényét és Hajnóczy Péter állatmeséit vizsgáltam mint a saját koruk kritikája, a továbbiakban pedig szeretnék kitérni, hogy milyen volt a művek fogadtatása a korabeli irodalmi rendszerben, a közsférában,

¹¹⁸ Hajnóczy, *A fűtő*, 117.

¹¹⁹ János, „Hajnóczy Péter: A hangya és a tücsök”.

valamint, hogy hogyan fogadta az akkori aktuálpolitika ezeket az írásokat. Az előző fejezetekben már említésre került, hogy a szerzők nem véletlen használták az allegória eszközét és az alternatív világok megalkotását, hogy megkerüljék a cenzúrát, vagy éppen a negatív hányattatásokat, de nézzük ténylegesen mennyire sikerült elmaszkírozniuk érces nézeteiket a valóságban.

6.1. Hajnóczy Péter állatmeséinek a fogadtatása

Az 1975-ben megjelent *Fűtő* (Szépirodalmi Könyvkiadó) című elbeszéléskötetében Hajnóczy Péter burkoltan, mégis nyilvánvalóan kritizálta a Kádár-korszak politikai törekvéseit, valamint az értelmiségi réteg tehetetlenségét.¹²⁰ A kötetet rendszerint két részre bontják: Elbeszélés és a Mese szekció (a dolgozat szempontjából természetesen az utóbbi a releváns).¹²¹

Mivel a szerző első önálló kötetről van szó, így nagy befolyással van az alkotó és a mű utóéletére a róla szóló recenzió, kritika. A szerző 33 éves a *Fűtő* megjelenésekor, és mivel Hajnóczy ekkor még pályakezdő, a kritikának nagy szerepe van az irodalmi befogadásban, elfogadásban is.¹²²

Balassa Péter 1976-ban íródott kritikája egyértelműen mutatja, hogy a *Fűtő* kettős műfajú tagoltságát (Elbeszélések és Mesék), amit sokszor egymással szembe állítanak: „irodalomi” és „nem elég irodalmi alkotások”¹²³. Balassa¹²⁴ (1967) szavait idézve: [a *Fűtő*] „fontosabb részét elbeszélések, a másodikat „felnőtt” mesék alkotják”. Meglátása szerint az Elbeszélések szekció tartalmazza az irodalmi szintű alkotásokat, mint magát a kötet címét viselő *Fűtő* novellát, még a Mesék fejezetben nem jól formált, didaktikus alkotások szerepelnek¹²⁵, mint *A tücsök és a hangya*, *A sün és a harkály*, valamint a *Munkaterápia*, mellettük *A csuka*, *Egerek*, *A kiáltás és az Az erdővel világító ember* (amelyekkel ez a dolgozat nem foglalkozott, mivel ezeknek a szereplői nem állatok, vagy nem

¹²⁰ Koncz Tamás, „Hajnóczy Péter: A fűtő.” MMA.MMKi Lexikon. <https://www.mmalexikon.hu/kategoria/irodalom/a-futo>.

¹²¹ Horváth, *Hajnóczy Péter állatmeséi*, 42-43.

¹²² Szekeres Szabolcs, „Hajnóczy Péter A fűtő című kötete a korabeli kritikák tükrében.” *Tiszatáj* 63. évf., 9. szám (2009): 21-24.

¹²³ Horváth, *Hajnóczy Péter állatmeséi*, 42-43.

¹²⁴ Balassa Péter, „A fűtő.” *Jelenkor*, 2. szám (1976): 190-192.

¹²⁵ Horváth, *Hajnóczy Péter állatmeséi*, 42-43.

foglalnak magukba tanító szándékot, ezáltal nem esnek a tanmesék, fabulák kategóriájába). A meséket „művészi kudarcnak” ítélik és a kritika el is utasítja ezeket az írásokat.¹²⁶

Viszont az állatmesék negatív megítélése visszavezethető a többek között a hetvenes évek politikai nézeteire, így a kritika nem (csupán) irodalmi problémát definiál a művekben, hanem inkább politikait, társadalmi.¹²⁷ Ezek a korai kritikák még teljesen függetlenek a szerző életmódjától, és az őt övező legendáktól, így ezekre a recenziókra még a szakmaiság volt többnyire a jellemző, ellentétben a későbbiekkel, melyekben már a személyeskedés és a szerző botrányos életmódja domborodott ki.¹²⁸ Ugyanakkor mégsem mondható, hogy a kötetben megjelenő meséket senki nem értékelte volna. A pesti folklórban gyorsan felkapottá vált a La Fontaine-t parafrázáló mese: *A hangya és tücsök*, ebből pedig kiderül, hogy a városi szóbeliség tetszését elnyerték a Mesék.¹²⁹

Szekeres¹³⁰ magyarázatából kiderül, hogy Hajnóczy műveiben problematikus elemként szerepel a valóság és a realizmus, valamint a társadalmat formáló szándékosság. Mivel a kötet fogadtatását semmiképpen sem lehet pozitívnak mondani, így összességében következtethetünk arra is, hogy a korabeli irodalmi intézményrendszer még nem volt elég nyitott a posztmodern újításokra.

¹²⁶ Szekeres, „Hajnóczy Péter A fűtő című kötete a korabeli kritikák tükrében”, 22.

¹²⁷ Horváth, *Hajnóczy Péter állatmeséi*, 44.

¹²⁸ Szekeres, „Hajnóczy Péter A fűtő című kötete a korabeli kritikák tükrében,” 21.

¹²⁹ Horváth, *Hajnóczy Péter állatmeséi*, 42-43.

¹³⁰ Szekeres, „Hajnóczy Péter A fűtő című kötete a korabeli kritikák tükrében,” 21-22.

6.2. George Orwell Állatfarmjának a fogadtatása

Orwellt a „kommunista államapparátus kicsúfolójaként” tartja számon a köztudat.¹³¹ A Szovjetuniót nyílt kritikával illető 1945-ben megjelenő *Állatfarm* nehezen talált kiadóra, ennek ellenére Nagy Britanniában és az Egyesült Államokban is pozitív fogadtatásnak örvendett. Orwell figyelmeztetése és óva intése a sztálinista szocializmus megőrzése, valamint a totalitarizmus elleni eszméit fogalmazza meg a regényben.¹³²

William Empson felhívta Orwell figyelmét arra, hogy az allegória elkerülhetetlenül többet jelent, mint azt a szerző szándékolná, ebből kifolyólag pedig a kötet sok olvasó számára eltérő lehet. Az angol kommunisták szovjetellenesnek tartották az *Állatfarmot*, még a konzervatív pártiak azzal vádolták Orwellt, hogy elfelejtette, hogy a személyes szabadság lényege és értelme a magán tulajdon meglétében nyugszik.¹³³

A hidegháború idején elterjedt az irodalmi szövegek propagandaként is alkalmazható felhasználása, így az *Állatfarm* propagandaként szolgált a nyugati országokban¹³⁴, még a Szovjetunióban a regény tiltólistán szerepelt.¹³⁵

A Brit Információ és Kutató Központ (IRD) és az OPC ügynökség azon volt, hogy a regényt minél több nyelvre lefordítsák, valamint világszerte terjesszék. A törekvésük sikeresnek mondható, hiszen alig egy évtizeddel a kötet publikálása után már Kelet- és Közép-Európában, Közép-Keleten és Ázsiában is olvasható volt az *Állatfarm*, sőt még a Szovjetunió területeire is becsempészték. A regény terjesztését és ideológiájának széleskörű elfogadtatását elősegítették a különböző médiumok és adaptációk, így eljutott az *Állatfarm* története a kevésbé művelt rétegekhez is.¹³⁶

¹³¹ Huba, *George Orwell: Állatfarm – strukturalista megközelítésben*, 43.

¹³² Senn, „All Propaganda Is Dangerous, but Some Are More Dangerous than Others: George Orwell and the Use of Literature as Propaganda,” 150.

¹³³ Kirschner, „The Dual Purpose of ‘Animal Farm,’” 759-760.

¹³⁴ Senn, „All Propaganda Is Dangerous,” 150.

¹³⁵ Kovács Krisztián, „Tiltott irodalom, avagy 10 regény, mely áldozatul esett a cenzúrának.” *Ecto:[polis] magazin*. július 15, 2020. <https://ectopolis.hu/irodalom/tiltott-irodalom-avagy-10-regeny-mely-aldozatul-esett-a-cenzuranak/>.

¹³⁶ Senn, „All Propaganda Is Dangerous,” 152.

7. ÖSSZEGZÉS

Ez a szakdolgozat Hajnóczy Péter az 1975-ben megjelenő *A fűtő* című kötetében szereplő állatmeséit: *A hangya és a tücsök*, *Munkaterápia*, *A sün és a harkály*, valamint George Orwell 1945-ben kiadott *Állatfarmját* vetette össze és mutatta be mint a 20. század kor-, és társadalomkritikáit. A két szerző művei 2020-tól szerepelnek a Kerettantervben is, ezért kifejezetten fontosnak tartottam, hogy beszéljünk róluk, és párhuzamba állítsuk a világirodalmunk egyik legkiemelkedőbb alakját, egy magyar szerzővel, aki szintén hasonló állat-ember, ember-állat figurákat alkalmazott, hogy megfogalmazza véleményét korának értékeivel és állapotával szemben.

A 20. században az állatmesék jelentős átalakuláson mentek keresztül, amint azt a hipotézisem is állítja. A klasszikus nevelő-tanító szándék helyét, mely a morális értékek átadását célozta meg, a kor sajátos satirikus ábrázolása vette át. Az állatmesék már nem kizárólag az erkölcsi tanulságok közvetítésére szolgáltak, hanem helyettük inkább a kortárs társadalom könnyen irányíthatósága és emberi viselkedés önzőségének a bemutatása volt a funkciójuk.

A megközelítesemben azt vizsgáltam, hogy a művekben az állatok karakterei hibrid lényekként jelennek meg, és az ember-állat határok elmosódnak. A művekben található karakterek gyakran ruhát viselnek és beszélnek, ami tovább erősíti az emberi vonásokat. Ezenkívül, a főszereplő állatok saját társadalmukat építik ki, és az emberi társadalomra emlékeztető, sajátos törvények szerint élnek. Ezen társadalmi struktúrák és viselkedésminták ábrázolása különféle társadalompolitikai és kulturális kérdéseket is felvetnek, miközben az állatok által megszemélyesített karakterek közvetítik az alkotók kritikai nézőpontját a kortárs társadalomra.

Lényegében a fabulák műfaji változása és az allegória erőteljes használata lehetővé teszi a szerzők számára, hogy a saját koruk társadalmi és politikai kritikáját a mesei kereteken belül fejezzék ki, elmaszkírozva az üzenetüket az állatok által formált történetek és karakterek révén.

A dolgozat bemutatta a fabula műfajának változatait a kialakulásától kezdve. Egészen az antikvitásban gyökerező tanmesék, állatmesék eredetileg példázat jellegű szóközi eszközök voltak, majd a humanizmus korában az újra felkapottá vált téma meghatározta ennek a műfajnak az irodalmi jellegét, és az összegyűjtött mesék kötetbe lettek szedve, és azóta is ihlető forrásul szolgálnak egyes szerzők számára, jelen esetben Hajnóczy Péter és George Orwell számára.

Ugyanakkor fontos a szakdolgozatom szempontjából, hogy az állatmesék szerepe lényegesen átalakul a 20. században, és a hagyományos tanító, nevelő funkciójuk jelentős mértékben megváltozik. Az ebben az időszakban keletkezett állatmesék nem törekednek új információ közvetítésére; helyette hangsúlyosabbá válik az olvasó megerősítése, a szöveg mögötti üzenetek értelmezése és a burkolt beszéd alkalmazása. Az állatok által formált történetek nem csupán moralizáló célt szolgálnak, hanem inkább rejtett jelentések, sorok közötti üzenetek közvetítésére törekednek, ezáltal mélyebb gondolatokra készítve az olvasót. Ennek a folyamatnak az eredménye lesz, hogy fabulák elhatárolódnak a pusztán mesei kontextustól, ezért nem csupán műfaji szempontból közelítettem meg őket, hanem elemeztem a megújult funkciót és rájuk vetítettem egyfajta politikai-társadalmi értelmezést is. Így megállapíthatom, hogy mentálistörténetek kifejtésén keresztül az állatmesék egy mélyebb értelmezési réteget nyitnak meg, és erre alapoztam a szakdolgozatom.

Mind a két szerző esetében kitértem arra, hogy írásaik társadalomkritikát fogalmaznak meg állati karaktereiken keresztül, példát hoztam ezen jelenségek meglétére, és a szövegből vett idézeteket a saját szempontrendszerem alapján magyaráztam. A kritika legfőbb eszköze a két szerzőnél az allegória volt, hiszen az állatok emberként viselkedtek, mégis megtartottak néhány állati karakterisztikát, ezzel hibrid lényeket létrehozva, ezért is mondtam, hogy az allegória terméke lényegében a hibriditás. Erre a legkézenfekvőbb példát említettem és fejtettem ki részletesen Orwell *Állatfarm*jában megjelenő disznók fokozatos emberré válásának a folyamatát vizsgálva.

Ezen kívül körbejártam két tipikus emberi attribútum meglétét az állati karakterekben: a nyelvhasználatot (ezen belül a beszéd, írás és olvasás jelenlétét) és a ruha viselését, öltözködést. Bár az elemzett művekben egyaránt emberi nyelven kommunikálnak egymással a szereplők, fontos különbség, hogy még Hajnóczynál csak állat-állat diskurzusról tudtam beszámolni, addig Orwellnél, már megjelenik az állat-ember kapcsolatba lépése, és érdekes módon nincs szükségük közvetítőre, tolmácsra, mert kölcsönösen értik egymást. Emellett az *Állatfarm*ban a nyelvnek szervező szerepét részleteztem Huba Márk tanulmányának a segítségével.

Végezetül pedig említést tettem a két szerző művének a fogadtatására, hiszen, hamar társadalomkritikai szempontból közelítettem hozzájuk, úgy gondoltam érdemes megvizsgálni a kor reakcióját, fogadtatását, és egyértelműen kijelenthetem, hogy ez egyik esetben sem volt pozitív.

HIVATKOZOTT MŰVEK

Elsődleges irodalom

- Hajnóczy Péter. *A fűtő ° M ° A halál kilovagolt Perzsiából ° Jézus menyasszonya, ° Hátra-hagyott írások*. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1982. 117-127.
- Orwell, George. *Állatfarm – magyar-angol kétnyelvű*. Budapest: Európa Könyvkiadó, 2021.

Másodlagos irodalom

- Balassa Péter. „Hajnóczy Péter: A fűtő.” *Jelenkor* 19 évf. (1976/2): 190-192.
- . *Átkelés II. Lélekkertészet*. Budapest: Balassa Kiadó, 2009.
- Bánki István. *Humor irodalomban és filmen*. Budapest: Educatio KHT, 2006.
- Bárci Géza és Ország László. „Mese.” in *A Magyar Nyelv Értelmező Szótára I-VII kötet*. Akadémiai Kiadó, 2016. <https://ertelmezo.oszk.hu/kereses.php?kereses=mese>.
- Beaudry, Jonas-Sébastien. „Are Animals Persons? Why Ask?” *Journal of Animal Ethics*, 9. évf., 1. szám (2019): 6–26. <https://doi.org/10.5406/janimalethics.9.1.0006>.
- Berger, John. *Why look at animals*. New York: Pantheon Books, 1980.
- Bliss, Sylvia H. „The Significance of Clothes.” *The American Journal of Psychology*. 27 évf., 2. szám (1916): 217–26.
- Chen, Mel Y. *Animacies: Biopolitics, Racial Mattering, and Queer Affect*. Duke University Press, 2012.
- Cummings, Edward. „George Orwell.” *Historic UK: The History and Heritage Accommodation Guide*. <https://www.historic-uk.com/CultureUK/George-Orwell/>.
- Czigányik Zsolt. „A totális szabadság hiány anatómiája - az 1984.” In *uő A szabadság hiány anatómiái*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2011. 89-147. https://www.academia.edu/18758902/A_tot%C3%A1lis_sza-bads%C3%A1ghi%C3%A1ny_anat%C3%B3mi%C3%A1ja_az_1984.
- Csató József. „A latin tanmese.” *Holnap Magazin*, Július, 2020. <https://holnapmagazin.hu/proza/bekuldott-prozak/53630/>.
- Derrida, Jacques. „The Animal that Therefore I Am (More to Follow).” In *Animal Philosophy*, szerkesztette Matthew Calarco és Peter Atterton. London-New York: Continuum, 2008. 113-128.

- Farkas Ferenc. „Jászjákóhalma élő állatneveinek néhány antropomorf vonása.” In szerkesztette Balogh Lajos és Ördög Ferenc, *Névtudomány és művelődéstörténet*. Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság, 1989. 377-379.
- Flynn, Simon. „Animal Stories.” in szerkesztette Péter Hunt, *International Companion Encyclopedia of Children’s Literature*, második kiadás. London-New York: Routledge, 2004. 418-436.
- Fowles, Jib. „Why We Wear Clothes.” *Etc: A Review of General Semantics*. 31. évf., 4. szám (1974): 343–352. <http://www.jstor.org/stable/42576473>.
- Holzberg, Niklas. „Review of Fables, by J. G. M. van Dijk.” *The Classical Review*. 48. évf., 2. szám (1998): 337–38. <http://www.jstor.org/stable/714331>.
- Horváth Györgyi. „Hajnóczy Péter állatmeséi.” *Tiszatáj* 63. évf., 9. szám (2009): 42-47.
- Huba Márk. „George Orwell: Állatfarm – strukturalista megközelítésben.” In *Szövegek között. Irodalomelméleti és történeti tanulmányok Szegedről*. 4. kötet, 2000. 43-77.
- János Emília. „Hajnóczy Péter: A hangya és a tücsök” *Tempevölgy*. <https://tempevolgy.hu/online/kutatoszoba/janos-emilia-hajnoczy-peter-a-hangya-es-a-tucsok>.
- Jones, Steven, Swann. *The Fairy Tale: The magic mirror of imagination*. első kiadás. New York: Twayne Publisher, 1995. <https://archive.org/details/fairytalemagicmi00jone/page/n13/mode/1up?view=theater>.
- Kabai Csaba. „»A siker: bűn« A Hajnóczy-recepció néhány kérdése.” *Új Forrás* 37. évf., 1. szám. (2007). <https://epa.oszk.hu/00000/00016/00121/070124.html>.
- Kerettanterv a gimnáziumok 9–12. évfolyamára. Forrás: Oktatási Hivatal: https://www.oktatas.hu/kozneveles/kerettantervek/2020_nat.
- Kirschner, Paul. „The Dual Purpose of Animal Farm.” *The Review of English Studies*. 55. évf., 222. szám (2004): 759–86. <http://www.jstor.org/stable/3661599>.
- Kiss Gábor. *Állatok a Biblia tükrében*. Phd. diss., Szent Pál Akadémia, 2009. 5.
- Koncz Tamás. „Hajnóczy Péter: A fűtő.” *MMA.MMKi Lexikon*. <https://www.mmalexikon.hu/kategoria/irodalom/a-futo>.
- Kovács Ágnes. *Magyar Állatmesék Típusmutatója*. Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum, 1958.
- Kovács Krisztián. „Tiltott irodalom, avagy 10 regény, mely áldozatul esett a cenzúrának.” *Ecto:[polis] magazin*. július 15, 2020. <https://ectopolis.hu/irodalom/tiltott-irodalom-avagy-10-regeny-mely-aldozatul-esett-a-cenzuranak/>.
- Letemendia, V. C. „Revolution on Animal Farm: Orwell’s Neglected Commentary.” *Journal of Modern Literature* 18. évf., 1. szám (1992): 127–137.

- Locke, John. *An Essay Concerning Human Understanding*. London, England: Printed by E. Holt for Thomas Basset. 1689.
- Lukács Laura. „Newspeak, Újbeszél, Újnyelv George Orwell 1984 Című Regényének Újrafordítása.” *Revizor*, 2023. <https://revizoronline.com/hu/cikk/10009/george-orwell-1984-enek-ujraforditasa%20Luk%C3%A1cs%202023>.
- Maróti Zsolt Viktor. „Az orwelli világ – az 1984 rémisztő valóságai.” *Újkor.hu*, December 29, 2019. <https://ujkor.hu/content/az-orwelli-vilag-az-1984-remiszto-valosagai>.
- Micali, Simona. „What If They Could Speak? Humanized Animals in Science Fiction.” *Mediating Vulnerability: Comparative Approaches and Questions of Genre*. UCL Press, 2021. 19–37.
- Orbán Jolán. „Filozófiai önéletrajzok – Derrida, Nietzsche, Szókratész.” *Világosság*, 1. szám (2007): 71-81.
- Orwell, George. „A politika és az angol nyelv.” In *Az irodalom elszámolója (Válogatott esszék)*. Budapest: Európa Könyvkiadó, 1990. 133-158.
- Pesti Gábor. Esopus fabulái, melyeket mastan újonnan magyar nyelvre fordított Pesti Gábor. Bécs, 1536. Újra nyomtatva, Budapest: Magyar Hírmondó, 1980 [1981]. 7-11. <https://mek.oszk.hu/00600/00660/00660.pdf>.
- Rainer M. János. *A Kádár-korszak 1956-1989 (Magyarország története 22.)*. Budapest: Kossuth Kiadó, 2010.
- Regionális Pedagógiai Szolgáltató és Kutató Központ továbbfejlesztése, térségi pedagógiai központ kialakítása a Nyugat-Dunántúlon. Gyermei világkép a gyermekkultúra tükrében. Budapest: Expanzió Humán Tanácsadó, 2013.
- Rousseau, Jean-Jacques, *Essay on the Origin of Languages and Writings Related to Music*. Fordította és szerkesztette John T. Scott. Hanover: Dartmouth College Press, 2000.
- Senn, Samantha. „All Propaganda Is Dangerous, but Some Are More Dangerous than Others: George Orwell and the Use of Literature as Propaganda.” *Journal of Strategic Security*. 8 évf., 3. szám (2015): 149–161.
- Szabó Etelka. „Egy allegória alakváltozásai.” *Argumentum*, 3. szám (2007): 81-91.
- Szekeres Szabolcs. „Hajnóczy Péter A fűtő című kötete a korabeli kritikák tükrében.” *Tiszatáj* 63. évf., 9. szám (2009): 21-24.
- Szűcs Kinga. *Növényi etika és teológia*. Phd.diss., Evangélikus Hittudományi Egyetem, 2021. http://realphd.mtak.hu/926/3/SzucsKinga_Novenyietikaesteologia_disszertacio.pdf.

- Thomka Beáta. „A pillanat formái: A rövidtörténet szerkezete és műfaja.” *Újvidék: Forum* (1985): 11-20.
- Utasi Csilla. „Az aesopusi műfaj humanista értelmezése.” *Hungarológiai közlemények* XLI, 4. szám (2010): 49-51. https://digitalna.ff.uns.ac.rs/sites/default/files/db/books/122%20Hungarologia_20104_pdfa.pdf#page=56.
- Vámos Hanna. *Az aesopusi állatmesék romulusi szöveghagyományának szerkezete*. PhD. diss., Szegedi Tudományegyetem, 2013. <https://core.ac.uk/download/pdf/33467527.pdf>.
- Van Dijk, Gert-Jan. *Ainoi, logoi, mythoi: Fables in Archaic, Classical, and Hellenistic Greek Literature, with a study of the theory and terminology of the genre*. Leiden: Brill, 1997.
- Vígh Éva. *Állatszimbólumtár*. Budapest: Balassi Kiadó, 2016.
- Waytz, A., Cacioppo, J., & Epley, N. „Who Sees Human?: The Stability and Importance of Individual Differences in Anthropomorphism.” *Perspectives on Psychological Science* 5. évf., 3. szám (2010): 219-232.